

M A G Y A R K Ö N Y V - S Z E M L E

KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET DE LA PRESSE

111. évfolyam

1995

1

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA REVUE DE L'INSTITUT DES SCIENCES
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK LITTÉRAIRES DE L'ACADÉMIE
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI HONGROISE DES SCIENCES POUR
FOLYÓIRATA L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA PRESSE

111. ÉVFOLYAM 1995/1. sz.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

BORSA GEDEON

FÜLÖP GEZA

KULCSÁR PÉTER

MONOK ISTVÁN

NAGY LÁSZLÓ

ROZSONDAI MARIANNE

VIZKELETY ANDRÁS

Technikai szerkesztő:

SOMOGYI ÁGNES

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlap-üzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR 1900 Budapest XIII., Lehel u. 10/A.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219–98636, 021–02799 pénzforgalmi jelzőszámára. Példányonként megvásárolható a következő könyvesboltokban: az Akadémiai Kiadó *Stúdium* könyvesboltjában (1052 Budapest, Váci u. 22.), *Magiszter* könyvesboltjában (1052 Budapest, Városház u. 1.), a *Balassi Kiadó* könyvesboltjában (1023 Budapest, Margit u. 1.), az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrásy út 45.) és a *Századvég Kiadó* könyvesboltjában (1053 Budapest, Veres Pálné u. 4–6.).

Előfizetési díj 1995-től egy évre 816 Ft.

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H–1389 Budapest, Pf. 149.).

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A Tanulmányok rovatba szánt kézírathoz 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 25 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők a korrekktúra visszaküldésével egy időben.

HA 1759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

1995
111. évfolyam

Szerkesztőbizottság:

KÓKAY GYÖRGY (felelős szerkesztő), BORSA GEDEON,
FÜLÖP GÉZA, KULCSÁR PÉTER, MONOK ISTVÁN,
NAGY LÁSZLÓ, ROZSONDAI MARIANNE,
VIZKELETY ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
SOMOGYI ÁGNES

A tartalomjegyzéket és a névmutatót összeállította:

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

ARGUMENTUM KIADÓ

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Bartók István</i> : A humanizmustól a klasszicizmus felé (Molnár Gergely grammatikájának 1700 előtti kiadásáról)	349
<i>Czibula Katalin</i> : A pest-budai német sajtó színháztörténeti híradásai 1781 – 1790 között	25
<i>Csapodi Csaba</i> : A magyar könyvkultúra Zsigmond korában	1
<i>Csókas László</i> : A magyar írói foglalkozás kezdeteiről	238
<i>V. Ecsedy Judit</i> : A nagyszombati akadémiai nyomda első másfél évtizede (1648 – 1662)	361
<i>Enyedi Sándor</i> : Aranka György és galánthai Fekete János levelezése	374
<i>Erdő Péter</i> : Nágocsi Gáspár kódexe és a középkori veszprémi jogtanítás	119
<i>Fehér Katalin</i> : Reformkori sajtóviták a nők művelődéséről	247
<i>Geoffroy, René</i> : Német nyelvű emigráns írók magyar kiadóknál 1933 – 1944 között megjelent művei	51
<i>Hopp Lajos</i> : A Törökországi Levelek első kiadása	38
<i>Knapp Éva – Tüskés Gábor</i> : Irodalmi emblematika és emblémarecepció Magyarországon 1564 – 1796	142
<i>Köszegfalvi Ferenc</i> : A hódmezővásárhelyi könyvterjesztés kezdete és virágkora ..	416
<i>Kulcsár Péter</i> : Bonfini-kéziratok	213
<i>Soltész Zoltánné</i> : Valentin Geyßler nürnbergi nyomdász 1552-ben kiadott magyar vonatkozású egyleveles krónikája	15
<i>Soltész Zoltánné</i> : Révay Mártonné Esterházy Zsófia Isocrates-kötetének kötése és későbbi possesszorai	131
<i>N. Szabó József</i> : Nemzetközi könyvtári kapcsolatok – folyóirat- és könyvakciók 1945 – 1946	275

KÖZLEMÉNYEK

<i>Bellágh Rózsa</i> : Keresztési József és a Magyar Athenas toldaléka	90
<i>Beöthyné Kozocsa Ildikó</i> : Egy magyar karthauzi kolostor könyvkötéseinek szerkezeti vizsgálata	68
<i>Bor Kálmán</i> : Elfeledett nagyszombati cirill betűs nyomtatványok 1724-ből	319
<i>Borbély Szilárd</i> : Kiadatlan Csokonai-jegyzetek	184
<i>Borsa Gedeon</i> : Pótlások és igazítások a „Régi Magyarországi Nyomtatványok” első két kötetéhez. VII.	287
<i>Csepregi Zoltán</i> : Adalék a „Laubáni Biblia” megjelenési évének kérdéséhez	87
<i>Debreczeni Attila</i> : Szentjóni Szabó László és Kazinczy kapcsolatáról	178
<i>Demeter Júlia</i> : A 18. századi protestáns színjáték néhány sajátossága	326
<i>Farkas Gábor</i> : Egy lengyel humanista könyve	76
<i>Fehér Katalin</i> : Fáy András pedagógiai művei 1816-ból	94
<i>Horváth J. József</i> : Még egy selyemre nyomtatott tézislap	436
<i>H. Hubert Gabriella</i> : Balassi Istenes énekeinek legelső kiadása?	169
<i>H. Hubert Gabriella</i> : Egy elveszett 16. századi naptárvers másolata	310
<i>Kókay György</i> : „Olim omnis homo natus est liber”. A Contrat social latin nyelvű kiadásának terve 1792-ből	176
<i>Kókay György</i> : Decsy Sámuel sajtóvétsége 1797-ben	322
<i>Kuntár Lajos</i> : Szombathely leghíresebb könyve	190

<i>Ojtozi Eszter</i> : Possessori bejegyzések a Debreceni Egyetemi Könyvtár 17. századi külföldi könyveiben II.	172
<i>Ojtozi Eszter</i> : Possessori bejegyzések a Debreceni Egyetemi Könyvtár 17. századi külföldi könyveiben III.	432
<i>Postma, Ferenc</i> : Hebräische Grammatiken in Ungarn 1635 – 1992.	312
<i>Rózsa György</i> : Vizkelety Béla litografált magyar királykép-sorozata.	97
<i>Rózsa Mária</i> : A Pester Lloyd ismeretlen utolsó számai az Osztrák Nemzeti Könyvtárban.	195
<i>Sarbak Gábor</i> : Hadnagy Bálint pálos szerzetes kézírása az Egyetemi Könyvtár egyik őnyomtatványában.	164
<i>Szecskó Károly</i> : Egri adalékok az ún. modenai kódexek visszaszerzésének történetéhez.	438
<i>Szelestei N. László</i> : Magyar és német nyelvű kalendárium-töredékek (1590 – 1593) 304	
<i>Szelestei N. László</i> : Bocatius János 1611-ben Kassán megjelent műveiről.	427

FIGYELŐ

<i>Bényei Miklós</i> : A tudományos sajtó kialakulása Magyarországon.	344
<i>Csapodi Csaba Széchenyi-díjas</i>	197
<i>Csapodi Csaba</i> : Pannonia regia.	197
<i>Ferenczi László</i> : Húszéves a Maurice Carême Alapítvány.	203
<i>(földvári)</i> : Az orthodoxia története Magyarországon a 18. századig.	108
<i>(földvári)</i> : Hodinka Antal életművének feldolgozása.	345
<i>(földvári)</i> : Posztbizánci kultúra Magyarországon.	450
<i>Fried István</i> : Megjegyzések egy fontos irodalmi lexikon kapcsán.	441
<i>Hopp Lajos</i> : A bujdosó Rákóczi.	336
<i>Kókay György</i> : Batsányi-émlékülés a Tapolcai Városi Könyvtárban.	336
<i>Márkus Rozália</i> : A brémai „Deutsche Presseforschung” tevékenysége.	102
<i>Monok István</i> : Jean-François Van de Velde (1743 – 1823) kézirat hagyatékának magyar vonatkozású iratai (Kutatási beszámoló).	106
<i>Monostory Klára</i> : Írói kéziratok elemzése.	446
<i>Pavercsik Ilona</i> : Húszéves a Kniha.	200
<i>Szelestei N. László</i> : Tarnai Andor (1925 – 1994).	101

BIBLIOGRÁFIA

<i>Kulcsárné Mónus Mária</i> : Az Egyetemi Könyvtár új beszerzései 1994-ben.	451
<i>Pavercsik Ilona</i> : A magyar nyomda-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 1994-ben.	453

SZEMLE

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XXIII. 1988 – 1990., XXIV. 1991 – 1993. Szerk. Kiss Jenő. Bp. 1994. (<i>Kókay György</i>).	463
A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. Kiad. Kilián István. Bp. 1994. Argumentum K. (<i>Czibula Katalin</i>).	206
Angol és skót utazók a régi Magyarországon. (1542 – 1737). Kiad. Gömöri György. Bp. 1994. Argumentum K. (<i>Kovács Ilona</i>).	110
Balassi bibliográfia. Összeáll. Stoll Béla. Bp. 1994. Balassi K. (<i>Kókay György</i>). ..	113

Bechtel, Guy: Gutenberg et l'invention de l'imprimerie. Paris, 1992. (<i>Monok István</i>)	211
Die Lebensbeschreibung der Königin Mathilde. Hg. von Bernd Schütte. Hannover, 1994. (<i>Lőkös Péter</i>)	467
Eybl, Franz M.: Abraham a Sancta Clara. Vom Prediger zum Schriftsteller. Tübingen, 1992. M. Niemeyer Verlag. (<i>Tüskés Gábor</i>)	115
Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994. (<i>Egry Gábor</i>)	207
Kőhegyi Mihály munkássága. Bibliográfia. Szerk. Pajor Enikő. Kecskemét, 1994. (<i>Bodrits István</i>)	114
Le Glaneur et Mélanges. Répertoire des années 1963–1995. Athenes, 1995. (<i>Hopp Lajos</i>)	466
Lenau-kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Katalógus. Bp. 1995. (<i>Fried István</i>)	465
Ojtozi Eszter: A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1651–1699 közötti külföldi könyvei és possessoraik. Debrecen, 1994. (<i>Soltész Zoltánné</i>)	464
Private Libraries in Renaissance England. A Collection and Catalogue of Tudor and Early Stuart Book-Lists. Vol. I–III. New York–Marlborough, 1992–1994. (<i>Monok István</i>)	117
Somorjai Ádám: A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának disszertációi (1863–1993). Bp. 1993. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	209
Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. IV. Mutatók. Szerk. H. Takács Marianna. Bp. 1994. MTA Könyvtára. (<i>Knapp Éva</i>)	111
Szabó Miklós – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Szeged, 1992. (<i>Bartók István</i>)	205
The Seventeenth-Century Orange-Nassau Library. Utrecht, 1993. (<i>Monok István</i>)	210

NÉVMUTATÓ

- Aba Sámuel (magyar király) 100, 218
Abednago (bibliai ifjú) 112
Abraham a Sancta Clara 115 – 117
Ács Mihály 343
Adams, Alison 145
Adams, H[erbert] M[ayow] 298
Adelbulner, Joh. Ernst. 320 – 321
Adolf, Nassaui 20
Adversi, Aldo 125
Ady Endre 442
Aeneas de Folconibus 125
Aeneas Sylvius, Piccolomini 223
Agneta, Ján 138 – 139, 203
Ágoston, Szent 70, 172 – 173
Alajos, Szent (Gonzaga) 155
Albategnius 84
Albert (magyar király) 100
Albicus doctor 5 – 6
Alubater 84 – 85
Aldus-nyomda 200
Alesius, Dionysius 295
Alessandri, Felice 36
Alfraganus 84 – 85
Álmos (vezér) 100
Álmos herceg 218
Alsted, Johann Heinrich 312, 314, 356
Altemps, Giovanni Angelo 228
Althoff, Gerd 468
Alting, Jacobus 312
Alvarus 353
Alvinci Péter 352 – 355, 358
Amália (solms-i) 210
Ambrogio Traversari Camaldulensis 5
Ambrus, Szent 71
Ambrus István 440
András, I. (magyar király) 100
András, II. (magyar király) 100
András, III. (magyar király) 100, 218
Andrássy György 113
Andrássy István 434
Andrássy Manó 268
Andreas de Barbatia 125
Andrezel, de 341
Andronicus Tranquillus Dalmata 76
Angelita, Giovanni Francesco 234
Angelita, Vanne 235
Angyal D. 337
Angyal Endre 322
Ankwitz von Kleehoven, Hans 214
Anna, Jagello (magyar királyné) 76, 221
Anselm, Szent 172
Antoninus, Florentinus 70, 74
Antal, Szent (Remete) 165 – 166
Antonius de Butrio 127 – 128
Antonius, Corsetus 125
Antonius Franciscus de Doctoribus 125
Antonius, Minuccius 8
Ányos Pál 239, 241 – 242
Apáczai Csere János 206, 433
Apollinaire 448
Apor Péter 48
Apostolopoulos, Dimitris 467
Apponyi György 208
Apponyi Sándor 464
Apró István 230 – 231, 233
Apuleius 355
Aragon, Louis 448
Aranka György 39, 374 – 415
Arany János 444
Archadius 166, 169
Arisztotelész 94
Ármósné Kiss Alice 347
Árpád (fejedelem) 100
Árpádfi Geiza 267
Arrianus 9
Artinger Imre 284

- Asbóth Oszkár 288
 Assmann, Aleida 116
 Assopios, Constantin 467
 Atádi Vilmos 267
 Atanasov, P. 295
 Attavante degli Attavanti 198
 Attila (hun király) 100
 Auer, Gisela 297
 Aurispa 7
 Aventinus 6
 Ayrenhoff, Cornelius Hermann 28
- Baán István 108
 Babo, Josef Marius von 27
 Bachaumont, Luis Petit de 397
 Bacon, Francis 464
 Badia, Gilbert 54
 Badics Ferenc 94
 Bak, Izrael 317
 Bakonyi Géza 206
 Balassa 271
 Balassa Pál 161
 Balassi Bálint 113 – 114, 169 – 172
 Balázs Béla 56
 Balázs Katalin 425
 Balázs Mihály 87
 Bálent, Boris 296, 301
 Balhorn, Johann 292
 Ballagi Aladár 217, 337, 465
 Ballagi Mór 287, 317
 Ballmann (Bolmann) János Mihály 393
 Bályogi Hégen Szénás Rebeka 91
 Bálint, Szent 23
 Balogh Sándor 277
 Bán Imre 143
 Bánffy György 376 – 377
 Bánffy János 270
 Bánffy Terézia 396, 405
 Bánics Domonkos 160
 Bánki Ida 424 – 425
 Bárány György I. Szeniczai Bárány György
 Bárány Péter 247
 Barclay, John 147, 158
 Barcsay Ábrahám 239, 241 – 242
 Barkóczy Ferenc 178
 Barlay Ö. Szabolcs 85
 Barner, Wilfried 355
 Barnett, J. H. 238
 Báróczi Sándor 239, 241 – 242
 Baróti Szabó Dávid 239, 241 – 242
- Barta Gábor 231
 Bartenstein, Johann Christoph 465
 Bártfai Szabó László 434
 Barth, Johann Conrad 150
 Bárth János 115
 Bartha Lajos ifj. 290
 Bartholinus, Casparus 434
 Bartholomaeus Bellencinis 125
 Bartholomaeus Croatinus de Modrussia I.
 Modrusi Bertalan
 Bartal A. 164
 Bartók István 205 – 206, 349 – 360
 Bartolus de Squarcialupis de Plumbio 5, 7
 Barton, Edward 110
 Bartoniek Emma 8, 216
 Bartsch, Zacharias 308
 Bataille 448
 Batári Gyula 344 – 345
 Bath, Michael 144
 Báthori-család 299
 Báthori András (erdélyi fejedelem) 85 –
 87
 Báthori István (erdélyi fejedelem) 295
 Báthori Zsigmond (erdélyi fejedelem) 85 –
 86, 110, 299
 Batizfalvi 100
 Batsányi János 101, 143, 177 – 179, 239 –
 242, 336
 Al-Battani, Muhammad ibn Jabir I. Alba-
 tegnius
 Batteux, Charles 178, 189
 Batthyány-család 311
 Batthyany Boldizsár 303
 Batthyany József 377, 379 – 380, 465
 Bauch Gusztáv 107
 Baudius, Domenicus 173
 Bauer, Otto 61, 64
 Baum, Vicki 52, 55 – 56, 62, 64
 Baumgarten, Alexander Gottlieb 76, 86,
 189
 Baumgartner, Sándor 467
 Beatrix (magyar királyné) 199, 223, 231
 Bacanus, Martinus 172
 Bechon, Louis 342
 Bechtel, Guy 211 – 212
 Becker, Felix 432
 Beckers 394, 404
 Bebek Ferenc 208
 Bedy Vince 121
 Békefi Remig 69, 119

- Bél Károly András 160
 Bél Mátyás 93, 101, 202, 345
 Béla, I. (magyar király) 100
 Béla, II. (magyar király) 100
 Béla, III. (magyar király) 100
 Béla, IV. (magyar király) 100
 Belák, Blažej 201
 Beleznai Miklósné I. Podmaniczky Anna
   Mária
 Belin, François 342
 Belitska Scholz Hedvig 441
 Bellágh Rózsa 90–94
 Bellarminus, Robertus 174
 Belleforest, François de 215
 Bellorusso, Tommaso 121
 Benda Kálmán 15, 20, 281, 337
 Benedictus, Capra 125
 Benedictus de Pileo (Pegli) 5
 Benyák Bernát 331, 333
 Bényei Miklós 344–345
 Benyóczki György 406
 Benzing, Josef 21, 308, 465
 Beöthyne Kozocsa Ildikó 68–76
 Beránek, Karel 318
 Bercsényi László 341
 Beregfy Károly 195
 Berényi Zsigmond 465
 Bergopzoom, Joh. Bapt. 32–33, 36
 Berkovits Ilona 10, 71, 199
 Berlász Jenő 135, 435
 Bernard, G. 436
 Bernardus Parmensis de Botone 127
 Bernardus de Landriano 125
 Bernát, Szent 172
 Bernát, Perugiai 198
 Bernáth Aurél 284
 Bernhard, Georg 51
 Bernutz, Andreas 134
 Bernutz, Gregor 134
 Bertrand, Jean 342
 Berzeviczy Gergely 161, 375, 378, 402, 406,
   442
 Berzeviczy Albert 439
 Berrsenyi Dániel 239, 241–242
 Bessel, Gottfried von 176
 Bessenyei György 239, 241–242, 326, 336,
   441
 Bethlen Ádámné I. Gyulai Katalin
 Bethlen Ádámné 401, 403–404
 Bethlen Borbála 393
 Bethlen Gábor (erdélyi fejedelem) 92, 361–
   362
 Bethlen Gergely 377–378, 381, 400–401,
   404
 Bethlen Karolin 385, 400
 Bethlen Kata 378
 Bethlen László 377, 371, 385, 391, 402,
   407, 413, 415
 Bethlen Miklós 48, 432–433
 Bethlen Pál 402
 Bethlen Sándorné I. Bethlen Karolin
 Betz, Albrecht 52, 54, 61
 Bezzel, Irmgard 82
 Bianca, Sforza 199
 Biasi, Pierre-Marc de 449–450
 Biberger, Johann Ulrich 148
 Bibó István 438
 Bienstock, Gregor 61–64
 Bigelmair, A. 176
 Bilkei István 13
 Binder, Johann Philipp 148
 Bindseil, H.-E. 108
 Binet 156
 Birck Edit 336
 Birckmann, I. 139
 Bíró Ferenc 143, 238
 Bittner-Thurzó Jozefa 263
 Blaschke, Monika 106
 Blazovich László 216
 Blume, Friedrich 33
 Blücher, Gebhard 293
 Blühm, Elger 103–104
 Bocatius, Elisabeth 428
 Bocatius János 427–431
 Bockelkamp, Marianne 447
 Bocskai István (erdélyi fejedelem) 444
 Bod Péter 89–90, 90–93, 150, 169, 295
 Bodnár István 65
 Bodrits István 114–115
 Bogáti Fazekas Miklós 302
 Bogel, Else 104
 Bohatta, Hans 289
 Boie, Bernhild 446
 Bologna Romano, Luigi 31
 Boner, Hieronymus 215, 217
 Bonfini, Antonio 213–237
 Bonfini Máté 230
 Bónis György 119, 121–122
 Boockmann, H. 126
 Bor Kálmán 319–322

- Borbála (magyar királyné) 4
 Borbély Szilárd 184 – 190
 Born, Fredericus Gottlieb 188
 Bornemissza András 365
 Bornemisza Péter 170 – 171, 296 – 297
 Boross Klára 76
 Boross Mihály 264 – 265, 267 – 268, 270
 Borovszky Samu 434
 Borsa Gedeon 287 – 304, 307, 310, 321,
 370, 427, 432, 437
 Borzsák István 337
 Bothar, M. F. 303
 Bounaert, Claeys 106
 Böhm Vilmos 284 – 285
 Bökényi János 328 – 331
 Böle Antal I. Szily Böle Antal
 Böning, Holger 105
 Böthi Imre 383
 Bracelli, Giacomo 215
 Bracciolini, Poggio 5
 Brachfeld, Siegfried 195
 Brandj, Karl 20
 Brassicanus, A. J. 199
 Braun Soma 65
 Bredel, Willi 55
 Brednich, Rolf Wilhelm 155
 Brenner Domokos 340
 Brenner Márton 215 – 216, 218 – 221
 Brentano, Bernard von 53
 Breuer, Dieter 116
 Bringéus, Nils-Arvid 155
 Brinkman, Herman 211
 Brisits Frigyes 156
 Brodarics István 217
 Browne, Edward 111
 Brömel 27 – 28
 Brunner, Andreas 147
 Bruno, Thomas 108
 Brunswick Teréz 260, 463
 Brutus János Mihály 135
 Brühl, Friedrich Alois 34
 Bubenka Jónás 445
 Bučar, Franjo 217
 Buchberger, Michael 175 – 176
 Buchwald Pelcowa, Paulina 143
 Buck, August 143
 Bucsánszky Alajos 266, 269
 Bucsay Mihály 312, 318
 Buda (fejedelem) 100
 Budai Ferenc 187
 Budai Juncker János 121
 Buday György 424
 Bulko, Grigorij 321
 Bulla, Franz Heinrich 30 – 32, 35 – 36
 Burbury, John 110 – 111
 Burny, Jeannine 203
 Busa Margit 26, 332
 Busbequius, Augerius Gislenius 433
 Buxdorffius, Johannes (senior) 175
 Buxdorffius, Johannes (junior) 175
 Büky Béla 295 – 296
 Cacarelly 33
 Caesar, Julius 287 – 288
 Caffarelli, Prospero 234
 Calepinus, Ambrosius 298, 301
 Călin (nyomdász) 293 – 294
 Calixtus Iacobi de Amadeis 125
 Callu, Florence 446
 Čambálová, Daniela 203
 Camerarius, Joachim 82, 84 – 85
 Campe, Joachim Heinrich 94
 Canisius, Petrua 174
 Čaplovič, Ján 201, 293, 296 – 297, 302 –
 303, 364 – 365, 370, 372
 Čaplovič, Vavrinec 202
 Caprioli, Severino 125
 Carbonnier, J. B. 339
 Carême, Maurice 203 – 204
 Carlgrisz 285
 Carmilly [-Weiberger.], Moshe 318
 Cassiadus mester 199
 Castelli, Ignaz Franz 28
 Cavell, Richard 144
 Celada, Didacus 175
 Cervicornus, Eucharius 85
 Chalons, René de 210
 Chardin, Jean 464
 Chaulieu, L'Abbé Guillaume de 397
 Chemnitz, Boguslaus Philippus 435
 Chicaneau de Neuville, D.-P. 341
 Chishull, Edward 111
 Chodowiecki 27
 Chorus 33
 Chownitz, Julian 443
 Chronegk 36
 Chudy, Joseph 31 – 32
 Čičaj, Viliam 203
 Cicero, Marcus Tullius 200, 212
 Cieco, M. Fl. 5

- Cincius, Romanus 5
 Claes, Franz 299, 301
 Claudius (római császár) 190
 Clement, Simon 111
 Clichtoveus 200
 Clusius, Carolus 303
 Cocceianus, Dio Cassius 433
 Cochem, Martin von 116
 Colomerius, Paulus 108
 Comenius, Johannes Amos 143
 Comestor, Petrus 12
 Contarenus, Iohannes 6
 Coresi (nyomdász) 294 – 295
 Coriarius, Georgius 5
 Corriarius 6
 Corsetus, Antonius 125
 Corvin János 199, 214, 223
 Cosmas Pragensis 223
 Cosmerovius-nyomda 371
 Coulon, G. 315
 Courts Mahler 419
 Cox, Richard 118
 Crato, Johannes 107
 Cromerus, Martinus 85
 Cronin 419
 Cűlmann, Leonhard 349 – 351
 Čurlejová, Anna 202
 Cuspinianus, Johannes 214, 215, 220, 225, 227
 Cytowska, Maria 76
 Czako Elemér 174, 362, 434, 438
 Czékli Béla 225
 Czibula Katalin 25 – 37, 206 – 207
 Czillei Borbália (I. Borbála királyné)
 Czindery László 177
 Czinkotszky Jenő 283
 Czövek István 348
 Czuczor Gergely 268
 Czuppon, Georgius 317
 Czvittinger Dávid 101

 Csáky Albin 444
 Csáky Ferenc 394
 Csáky Imre 161
 Csáky István 143, 343
 Csáky József 323, 325
 Csáky Mihály 225
 Csaplovics János 442
 Csapóné Maróczy Albertina 348

 Csapodi Csaba 1 – 14, 71, 76 – 85, 164, 197 – 200, 230, 232, 343
 Csapodiné Gárdonyi Klára 4, 10, 14, 164, 197, 199, 230, 232
 Csáthy György 323, 325
 Csatkai Endre 191
 Csekey István 288
 Csekó Gábor 439
 Cselényi István Gábor 346
 Csendes, Peter 305
 Csengeri Ferenc 416 – 426
 Csepeli Benedek 121
 Csepregi T. Ferenc 314
 Csepregi Zoltán 87 – 90
 Cserei Mihály 48
 Cserey Farkas 383
 Csetri Lajos 238
 Csikós Zsuzsanna 463
 Csobán Endre 436
 Csóka Gáspár 337
 Csókás László 238 – 246
 Csokonai Vitéz Mihály 184 – 190, 239 – 242, 268, 271, 331
 Csonka Ferenc 427 – 428, 431
 Csontos János 8, 68, 199
 Csontváry Kosztká Tivadar 284
 Csorba Sándor 184 – 185
 Csulai Móré Fülöp 200
 Csulyak István I. Miskolczi Csulyak István
 Csuri Károly 143

 Daly, Peter M. 144 – 145
 Damjanovics Judit 109
 Damosily, Antoine 342
 Dán Róbert 312, 318
 Dante Alighieri 5, 8, 13, 439
 Dantiscus de Curiis, Johannes I. Dantyszek, Jan
 Dantyszek, Jan 76 – 87
 D'Ascisi, Cesare Galeotti 235
 Dayka Gábor 239, 241 – 242
 Dávid (bibliai) 169
 Dávid Antal 463
 Dávid Ferenc 292
 Debray-Genette, Raymonde 449
 Debreceni Mező János I. Debretzeni Campens János
 Debreczeni Attila 178 – 183, 185, 189
 Debreczeni Ember Pál 294

- Debretzeni Campens János 353 – 358
 Decker, Georg 51
 Decker, Viliam 203
 Décsényi Gyula 218, 226
 Decsy Sámuel 322 – 326
 Dedek Crescenc Lajos 69 – 70
 Degabriel 34
 Dékány András 424
 Demény Lajos 294 – 295
 Demeter Júlia 326 – 335
 Démosthenész 215
 Derekay György 156
 Déri Balázs 337
 Derkovits Gyula 284
 Derscham, Johann 135
 Déry Tibor 56, 65
 Descartes, René Renatus Cartesius 158, 464
 Desfontaines abbé 341
 Desseffy József 375 – 376
 Desseffy József 253, 434 – 435, 465
 Deutsch Béla 423
 Deutsch, H. 317
 De Vocht, Henri 106
 Dezsényi Béla 26, 322
 Dézsi Lajos 171, 302, 310 – 311, 427
 Diderot, Denis 446
 Dienes Sámuel 323, 325
 Dietell, Franz Ambros 148
 Dietenschamer 113
 Dietrich (szász gróf) 468
 Dietrich von Niem 8
 Dietrich, Veit 22
 Dimler, G. Richard 144, 148 – 149
 Diogenes Laertius 434
 Dionysius Carthusianus [Leevis Dionysius de Rickel] 433 – 434
 Dittersdorf, Ditters von 30, 36
 Doby Antal 271
 Dóczy András 138
 Dóczy István 138
 Dóczy Miklós 138
 Doleviczényi Pál 203
 Dolinay Gyula 97, 100
 Doll és Schwaiger (könyvkereskedők) 203
 Domby Márton 189
 Donatus 349 – 352
 Dormándi László 57 – 58, 62 – 65
 Dosa Karolina I. Jezése Dosa Karolina
 Döblin, Alfred 55
 Döderlein (Doederlinus), Johann Alexander 320 – 322
 Döbrentei Gábor 444
 Dörnyei Sándor 306, 371, 464
 Draudius, Georgius 301
 Drexel, Jeremias 146 – 147, 150
 Drüll, Dagmar 433
 Dryander, Joannes 83 – 85
 Dualszky János 135, 138
 Du Cange, Charles 124, 164
 Duchemin, M. 342
 Dudith András 107 – 108
 Dudlig, Christoph 202
 Du Gard, R. M. 420
 Dugonics András 239, 241 – 242, 326
 Dupuys, Jacques 298
 Durstmüller, Anton 308
 Dümmerth Dezső 81, 86
 Ebendorfer de Hasselbach, Thomas 5 – 6
 Eckhardt Sándor 114, 176, 178
 Ecker, Juraj 202
 Eckertshausen, Karl von 187 – 188
 Ecsedy Judit, V. 87, 172, 296 – 297, 299, 301 – 302, 321, 361 – 373
 Egri Lukács 293 – 294
 Egrý Gábor 207 – 209
 Egrý József 284
 Egyed, Szent 201
 Ehrenburg, Ilja 195
 Eichmann, Johannes I. Dryander, Johannes
 Einstein, Albert 61
 Eisenberg, Petrus 161
 Eitner, Robert 33
 Eitzenberg Ferenc Antal 26
 Emich Gusztáv 270
 Endter-család 321
 Endter, Martin 321
 Endter, Wolfgang Moritz 320 – 321
 Engel, Chr. v. 224, 228
 Engel Keresztély János 398 – 399
 Engel Pál 197 – 198
 Engelbert (Nassau) 210
 Engelmann, Gerhard 288
 Engelsing, Rolf 104
 Engstler, Josephus M. 317
 Enyedi György 350 – 352, 355, 358
 Enyedi Sándor 374 – 415
 Erasmus, Desiderius Rotterdams 308, 436

- Erath, Augustinus 175 – 176
 Erdélyi János 243, 268
 Erdélyi Pál 94
 Erdmannsdorf (nagykövet) 52
 Erdő Péter 119 – 130, 209
 Erdődy 36
 Erdődy Lajos 94
 Erdős Renée 419
 Erlinger von Attensheim, Martinus 5, 7, 9
 Ernst Lajos 343
 Erzsébet, I. (angol királynő) 110
 Eschenburg, Johann Joachim 189 – 190
 Esterházy-család 135, 137, 140, 396, 405
 Esterházy Anna 136
 Esterházy Dániel 136
 Esterházy Farkas 136 – 137
 Esterházy Ferenc 134, 136
 Esterházy Ferenc, ifj. 136
 Esterházy Gábor 136
 Esterházy István 136
 Esterházy János 135 – 136
 Esterházy Józsefné I. Zierotin Terézia
 Esterházy József 433
 Esterházy Magdolna 136
 Esterházy Miklós 33, 135 – 138
 Esterházy Pál 112, 136 – 137, 152, 160
 Esterházy Tamás 136
 Esterházy Zsófia I. Révay Mártonné
 Esterházy János 135
 Eybl, Franz M. 115 – 117

 Faber, Johannes 308, 310
 Fabiny Tibor 143
 Fábri Anna 238
 Fabricius János 308 – 310
 Fabriczy Sámuel 445
 Fabritius, Paul 22
 Fábry Gergely 90
 Fábry Zoltán 442
 Fähler, Eberhard 151
 Fajardo, Diego Saavedra 147, 150, 155, 158 – 159
 Fallenbüchl Zoltán 207 – 209
 Faludi 47
 Faragó Éva 463 – 464
 Farbaky Péter 145
 Al-Farghani, Ahmad ibn Muhammad ibn Kathir I. Alfraganus
 Farkas Gábor 76 – 87, 135, 137
 Farkas Imre 303
 Farkas Zoltán 284
 Favre, Léopold 124
 Fáy András 94 – 97, 254 – 260
 Fáy Barnabás 383
 Fáy Zoltán 463
 Fazakas József 365, 371
 Fazekas Mihály 239 – 242
 Fazekas Miklós I. Bogáti Fazekas Miklós
 Fedák Sári 196
 Fehér Katalin 94 – 97, 247 – 263
 Fehérpataki László 438
 Fehrenbach, Robert J. 117 – 118
 Féja Géza 420, 424
 Fejérváry József 421
 Fekete Csaba 87 – 88, 184
 Fekete János (galánthai) 239, 241 – 242, 270, 374 – 415
 Felber, Antonius Josephus de 174
 Feldmann, Leopold 28
 Feledi Eustachius 208
 Felletár Béla 425
 Fénelon, François 94
 Fényes Elek 268
 Fenyő István 238, 243, 284
 Fenyő László 51, 65
 Ferdinánd, I. (magyar király) 100
 Ferdinánd, II. (magyar király) 100, 153, 218
 Ferdinánd, III. (magyar király) 100
 Ferdinánd, IV. (magyar király) 100, 372
 Ferdinánd, V. (magyar király) 100
 Ferenc, Szent (Assisi) 173
 Ferenc főherceg 31, 35
 Ferenc, I. (magyar király) 100, 177 – 178, 322, 376
 Ferenc József, I. (magyar király) 100
 Ferenc, Aragóniai 234
 Ferenc, I. (francia király) 20
 Ferenc, Lotharingiai, III. 160
 Ferenc, IV. (estei modenai nagyherceg) 438
 Ferenczi László 203 – 204
 Ferenczy Károly 284
 Ferenczffy Lőrinc 235, 367
 Ferenczffy-nyomda 364, 367 – 370, 373
 Ferincz István 109
 Ferrarius, Sigismundus 175
 Ferrerius, Zaccarias 125
 Fessler, A. 314, 316
 Festetics György 38, 49, 192

- Feyrerabend, Sigmund 217
 Feuchtwanger, Lion 52–53, 55, 62–63, 65
 Filelfo, Francesco 5
 Filiczki János 169
 Finály Henrik 435
 Fink, Georg 51, 62
 Fischer, Johann 428
 Fitz József 287
 Flamm Jakab 271
 Flaubert, Gustave 447, 449
 Flavius, Josephus 138–140
 Flórián Kata 31–32
 Fodor Béla 463
 Fodor Adrienne 164
 Főgel József 5, 7–8, 218, 220, 224
 Fonalka Mária 347–348
 Font Márta 347
 Font Zsuzsa 137, 170, 206, 311
 Forests, Louis-René des 448
 Forgách Zsigmond Ádám 135
 Forgács Zsigmond János 208
 Forgács Zsigmond Miklós 208
 Forgách Ferenc 218, 225, 361–362
 Forró Pál I. Háportoni Forró Pál
 Földes Jolán 56
 Földesi Ferenc 146
 Földi János 178, 239–242, 244
 (föld-VÁRI) 108–109, 345–348
 Földvári Sándor 108, 348, 450
 Fracken, David 306
 Fraknói Vilmos 5, 68, 121, 137, 288
 Franciscus Barbarus 5
 Franciscus de Zabarella 123, 125
 Francke, Gotthilf August 88
 Frangepán Gergely 214, 216, 220
 Frank, Leonhard 53, 65
 Franzelius, Lucas 435
 Franzius, Wolfgangus 435
 Fresnoy, Nicolas Lenglet Du 435
 Freytag, Gustav 184
 Friczy Adám 87
 Fried István 441–445, 465–466
 Frieder, Birzele 466
 Friese, Paul 217
 Frigyes Henrik (Orániai) 210–211
 Frigyes, II., Nagy (porosz király) 189, 211, 391, 401
 Frigyes Vilmos, I. (porosz király) 189, 211
 Frigyes, II. (német császár) 19
 Frigyes, III. (német-római császár) 4, 8, 12, 18, 20, 235
 Frisi, Beccariae di 467
 Fugger, Wolfgang 22
 Fust 211–212
 Fux (Fuchs) Sámuel 445
 Fülep Katalin 218, 220, 224, 226
 Fülöp (hesseni tartományi gróf) 20
 Fülöp (Orániai) 210
 Fülöp Géza 238
 Fürst, Julius 316, 319
 Füssli, Johann Rudolf 148
 Füves Ödön 467
 Fyner, Konrad 288
 Gaál György 444
 Gábor Andor 56
 Gachot, François 284
 Gál György 170, 311
 Gál Zoltán 115
 Galántai Erzsébet, Sz. 216
 Galavics Géza 85, 143
 Galeotto, Manfredi 199
 Galli Katalin 371, 373
 Gallina, Annamaria 301
 Gálos Rezső 178–180, 182
 Galyasi Miklós 423
 Garai 18
 Garay János 257
 Garas István 330
 García y Garca, Antonio 125
 Gárdonyi Albert 26, 362, 364–365
 Garzó Imre 417
 Gazaniga, Giuseppe 36
 Gebhardt, Bruno 20
 Gebhardt, Hartwig 103, 106
 Géfin Gyula 174, 190
 Gemusáus testvérek 131
 Genzfleisch, Johann I. Gutenberg Johann
 Geoffroy, René 51–67
 Geréb Mátyás 231
 Gerevich Tibor 438
 Gerevich Tivadar 440
 Gergely, IX. (pápa) 70, 123–127, 129
 Gergely Janka 65
 Gergely Rezső 169
 Gerhard, Johannes 146–147, 150, 157
 Gerics József 119
 Germain, J. 342
 Gerson, Johannes 5

- Gerszi Teréz 100
 Gesenius, Wilhelm 317
 Gessner, S. 467
 Geulen, Hans 144
 Geyßler, Valentin 15 – 24
 Géza (fejedelem) 100
 Géza, I. (magyar király) 100
 Géza, II. (magyar király) 100
 Gherardo, Monte di 199
 Gindl, Jozef 202
 Giovanni, Monte di 199
 Giovio, Paolo 432
 Girtanner, Christoph G. 185 – 186, 188
 Glaeser, Ernst 57, 62
 Glatz, Jakob 444
 Gleixner 29
 Glosíková, Viera 441 – 445
 Glower, Thomas 110
 Godra, Michal 203
 Goede, Henning 293
 Goethe, Johann Wolfgang 446
 Goldastus Melchior 176
 Goldberger Rudolf 417 – 418
 Goldziher Ignác 312
 Gonda József 420
 Goriupp Alisz 322
 Gosztonyi János 200
 Gothofredus, Dionysius 139
 Gottlieb, Melch (Minor) 88
 Gottlieb, Theodor 68
 Gozzi, Carlo 28
 Gömöri György 110 – 111
 Görög Demeter 38 – 40
 Graff, Theodor 305
 Graevius, Georgius 235
 Gratianus 47
 Gratz Moritz 445
 Gregkov 282
 Grésillon, Almuth 448
 Griff, Mason 238
 Grimm, Jacob 292
 Grimm, Wilhelm 292
 Grits Pál 271
 Grosez, Jean Estienne 147
 Grossmann Benedek 418
 Grossmann, Stefan 27 – 28
 Grotius, Hugó 464
 Grundmann, Herbert 20
 Gründer-féle nyomda 372
 Guerin, Hyppolite-Louis 339
 Gugitz, Gustav 35
 Guichenon, Samuel 435
 Guido de Columna 3, 7
 Guillin, Pierre 341
 Guinisius, Vincentius 173
 Guinterius, Joannes Andernacus 435
 Gukovskij, M. A. 228
 Gulácsy Irén 419
 Guldinbeck, Bartholomaeus 287
 Gulyás József 353 – 354
 Gulyás Pál 68, 135, 143, 362, 436
 Gumpert, Martin 63
 Gutenberg, Johann 15, 19, 190, 211 – 212, 304
 Gutgesell, David 302, 304
 Gutheil Jenő 119
 Gutiérrez, Andrés 120
 Guttovieni, Joannes 370
 Günöszebesz (= Asszonytisztlő) álnév 353
 Gvadányi József 239, 241 – 242
 Gyalogi János 148, 161
 Gyalui Torda Zsigmond 218
 Gyöngyösi István 47
 Gyöngyösi Gergely 290
 Gyöngyösi Pál 315
 György Aladár 435
 Győri Judit 56
 Gyulai Katalin 398
 Haan Lajos 89
 Haan, Ludevit 303
 Habe, Hans 62
 Haberkamm, Klaus 144
 Hadnagy Bálint 164 – 169
 Haebler, Konrad 133 – 134
 Haeften, Benedict 146 – 147, 150, 157
 Hagelweide, Gert 102
 Haiman György 170, 290, 314, 316, 373
 Hain, Ludwig 128, 233
 Hajdu Géza 420
 Hajdú Tibor 59
 Hajnal Jenő 65
 Hajnal Mátyás 143, 150, 155 – 156
 Hajnóczy József 179
 Halfmann, Horst 53
 Haller Antal 178
 Haller István 438
 Haller Zsigmond 385, 391, 413
 Halma, H. 314 – 315

- Háló Kovács (álnév) 329
 Hamuljak, Martin 202
 Han, Balthasar 131
 Hankiss János 465
 Hantos Elemér 196
 Háportoni Forró György 87
 Háportoni Forró Pál 80, 86 – 87
 Hargittay Emil 143
 Harmath Lujza 249
 Harms, Wolfgang 143 – 144
 Harper, Anthony J. 145
 Harsányi István 92
 Haskó Jakab 138 – 139
 Hassinger, Hugo 288
 Hatvani István 465
 Hatvany Lajos báró 56
 Hauser, Arnold 238
 Hauser, Johann 297
 Havass Rezső 291
 Hágy Gyula 56
 Hay, Louis 446 – 447
 Hay Romanus 173
 Haydn, Joseph 36, 405
 Hebenstreit Ferenc 194
 Heckenast Gusztáv 268, 270
 Heckscher, William S. 150
 Hegedüs Ferenc 50, 191, 194
 Hégen Szénás Rebeka I. Bállyogi Hégen
     Szénás Rebeka
 Heimlich, István 318
 Heine, Heinrich 448 – 449
 Heiden, Konrad 56
 Heinsius, Wilhelm 185, 187 – 188
 Hellebrant Árpád 306, 371
 Hellenbach János 139
 Heller, Johann 22
 Hellesfenit, Paulus 369
 Hellmann, Gustav 296
 Helmezy Mihály 463
 Helmhard Hohberg, Wolfgang 464
 Heltai nyomda 299 – 300, 302
 Heltai Gáspár 213, 217, 220, 292, 308, 354
 Heltai János 358
 Helwig, Hellmuth 68
 Hémery d' (felügyelő) 341
 Hemlin, Erik 284
 Henckel, Johannes 107
 Henisch, Georgius 306
 Henkel, Arthur 142
 Henricus, Buscoducensis 108
 Henricus de Segusio (Hostiensis) 126
 Henrik, I. (német király) 468
 Henrik, II. (német király) 468
 Henrik (Nassau) 210
 Henrik, VIII. (angol király) 110
 Hensel, J. D. 28
 Heptner János György 26
 Herberstein, Johann Seyfried von 436
 Herczeg János 94
 Herczeg Mária 93
 Herder, Johann Gottfried 189
 Herepei János 437
 Hermann, H. J. 7
 Hermogenész 216
 Herner János 85, 135, 137, 170, 311
 Héródianosz 215
 Herold, Johannes 218, 220
 Hervay Ferenc 165, 304, 427
 Hess András 287, 291
 Hess, Günter 116
 Hesus, Helius Eobanus 85 – 86
 Hetényi János 256 – 257
 Héthegy Erzsébet 263
 Hevenesi Gábor 148, 150, 155, 159, 161
 Hiebner, Izrael 148
 Hieronymus Balbus 121
 Hieronymus Vietor 292
 Hilarion 165
 Hilliger, Joh. Wilh. 316
 Hindy-család 343
 Hindy Árpád 49, 343
 Hindy Iván 343
 Hinko, Josef 195
 Hintz, Fried. 148, 151
 Hippolitus a Lapide [= Chemnitz, Bogus-
     laus Philippus] 435
 Hirschfeld 28
 Hitler, Adolf 51, 56, 59 – 60, 62, 195
 Hnatyuk, Volodimir 346
 Hochschild, Georg 303
 Hodinka Antal 321, 345 – 348
 Hoegner, Wilhelm 51
 Hoffer Endre S. 92
 Hoffgreff-féle műhely 292
 Hoffhalter, Raphael 305
 Hoffmann Edit 4, 7 – 10, 71, 131, 164, 226,
     284
 Hoffmann Mária 377
 Hoffmann, S. F. W. 131
 Hofmann, Dietrich 143

- Hogarth 393
 Holanová, Emília 203
 Holbach, Paul Henry Dietrich 187
 Holko Mátyás 253
 Holl Béla 143, 156, 235, 304, 306–307, 349, 362, 364, 367–369
 Hollitscher, Arthur 55
 Hollós Attila 346
 Holofernes (bibliai) 113
 Hóman Bálint 20, 240, 289
 Homann, Holger 143
 Homberger, Jeremias 297, 428
 Homérosz 243
 Hompesch Károly 404
 Honorius 166, 169
 Honrat, Bartholomaeus (Honorat, Barthélémy) 298
 Honterus, Johannes 206, 288, 290
 Hoop, Froukje de 319
 Hopp Lajos 38–50, 192–194, 207, 336–343, 466–467
 Horányi Elek 89, 92, 295
 Horányi Mátyás 27, 31, 33
 Horatius, Quintus Flaccus 171, 355
 Horgosi Ödön 109
 Horler, Stanislav 203
 Hornyák Mária 463
 Hornyánszky Aladár 317
 Horthy Miklós 54, 56, 59, 64–66, 196
 Horvát István 179, 239, 241–242
 Horváth Ádám 178, 180–183, 244–245
 Horváth Iván 143, 170, 311
 Horváth István, B. 115
 Horváth János 114, 238
 Horváth J. József 436–438
 Horváth, Ödön von 56
 Horváth, Pavel 202
 Horváth Szilveszterné 336
 Horváth Zoltán 57, 65
 Horváthné Kovács Margit 336
 Hosius, Stanislaus 85, 87
 Howard-család 110
 Howard, Henry 110
 Höfer, Josef 23
 Hölderlin, Johann Friedrich 448
 Höpel, Ingrid 144–145
 Hrabár János 265
 Hubay Ilona 19, 22
 Hubay Jenő 442
 Hubay Miklós 280–281
 Hubert Gabriella, H. 169–172, 310–312
 Hugo, Hermann 146–147
 Hunfalvy János 266
 Hunger Henrik János 224
 Hunnius, Aegidius 137
 Hunyadi János 18
 Hunyadi József 68
 Hunyadi László 18
 Husung, Max Joseph 133
 Huszár Gál 171, 292, 296
 Huszár Sándor B. 39
 Huszti György 314–315
 Huxley, J. S. 424
 Huygens, Constantijn 210–211
 Hübsch 36
 Hviezdoslav 442
 Iacobus Anelli de, Bottis 125
 Ibafovi Tamás 123
 Ignác, Szent (Loyolai) 147, 155–156, 370
 Illésházy István 136–138
 Illésházy Istvánné 137
 Illésházy Tamás 136
 Illésházy Zsófia 135–136
 Illyés Gyula 424
 Imre (magyar király) 100
 Inántsy Pap Ferencné 348
 Ince, VIII. (pápa) 231, 233
 Inczédi József 157
 Indali György 463
 Institóris Mihály I. Mossótyi Institóris Mihály
 Ioannes Eusebius, Nietembergius 173
 Ipolyi Arnold 135
 Ipolykéri Kéry János 136
 Isocrates 131–141
 Issekutz Béla 279
 István, I., Szent (magyar király) 4, 98, 100, 468
 István, II. (magyar király) 100
 István, III. (magyar király) 100, 218
 István, IV. (magyar ellenkirály) 100
 István, V. (magyar király) 100
 Istvánffi Gyula 303
 Iványi Béla 85, 218, 224, 362, 364–365
 Ivul, Gabriel 365
 Jacobus, Bergomensis 165–166
 Jacobus de Voragine 4, 7
 Jäger, Joseph 148

- Jäger Nádor 417
 Jakabfalvy András 250
 Jakabffy Imre 115
 Jakó Klára 81
 Jakubovich Emil 213, 218, 224
 Janáky Gyula 424
 Janka György 450
 Janko, Július 318
 Jankovich Miklós 88, 90, 287, 295
 János, Szent (apostol) 170
 János, Szent (Keresztelő) 437
 János Albert 223
 János Frigyes (a Nagylelkű) szász választófejedelem 20, 133 – 134
 János, Öreg (Orániai) 211
 János scriptor 225 – 226, 228
 János, Zápolya (magyar király) 76, 100
 Jankovics Jenő 421
 Janus Pannonius 14, 200, 355
 Jarabek, Johannes 305
 Jaschik Álmos 68
 Jayne, Sears 117
 Jefrém (ószövetségi) 109
 Jelinek-nyomda 202
 Jenei Márton 157
 Jeromos, Szent 164 – 166, 169, 349
 Jessen, Hans 104
 Jezése (Dosa) Karolina 169
 Joecher, Christian Gottlieb 176
 Johannes (Nassau) 210 – 211
 Johannes, Aurispa 5
 Johannes de Serravalle 8
 Johannes T. scriptor 228
 Johannes archiepiscopus, Tarentinus 5
 Jókai Mór 268, 444
 Jóny, Theodor 203
 Joó Miklós I. Téci Joó Miklós
 Jósika Miklós 48, 268
 József, Szent (Kalazanci) 172
 József, I. (magyar király) 100
 József, II. (magyar király) 25, 32, 35 – 36, 91, 99 – 100, 176, 180, 191, 465
 József Attila 423
 Jöcher, Cristian Gottlieb 84, 217, 320
 Jöns, Dietrich Walter 144
 Juan de Austria 153
 Judex (= Richter), Matthäus 428
 Judith (bibliai) 113
 Juhász László 218
 Julow Viktor 238, 241
 Juncker János I. Budai Juncker János
 Jurić, Šime 293
 Justinusz 215
 Kacziba Ágnes 108
 Kádár Jolán 27, 32 – 33, 35 – 36, 441
 Kadoriza, Wolfgang Joseph 148
 Käfer István 304, 319
 Kafka, Franz 443, 448
 Kállay 59
 Kállay Ernő 284
 Kállay Ferenc 184 – 186
 Kállay István 347
 Kállay Kálmán 317
 Káldi György 372
 Káldor Márton 421
 Káldos János 350, 352
 Kálmán, Könyves (magyar király) 98, 100, 218
 Kálmáncsehi Sánta Márton 292
 Kampania, Théophilos 467
 Kant, Immanuel 94, 188 – 189
 Kapetanakis, Leonardo 467
 Kaposi Sámuel 316
 Kapy Gábor 174
 Karacs Ferenc 248
 Karacs Teréz 249, 257 – 258, 261 – 262
 Karácson Imre 337
 Karácson Sándor 336
 Karácsonyi Ferenc 426
 Kárász József 424
 Karasszon Dezső 317
 Karasszon István 319
 Kardos Tibor 226
 Kármán József 239, 241 – 242
 Kármán József, id. 245
 Kármán Mór 257
 Károli Gáspár 90, 170
 Károli gróf 394
 Károly, II. (magyar király) 100
 Károly, III. (magyar király) 100
 Károly császár 47
 Károly, Merész (burgundi herceg) 20
 Károly, IV. (cseh király) 11
 Károly, V. (német császár) 19 – 21, 76, 133 – 134, 235
 Károly, VI. (német császár) 153
 Károlyi Mihály, gróf 56
 Károlyi Miklós 121
 Károlyi Péter 108

- Kassák Lajos 203
 Kaszaniczki, Adamus 317
 Kathona Géza 294, 296
 Katona István 92
 Katona József 188, 239, 241 – 242
 Katsányi Sándor 463
 Katona Tünde 135, 137
 Katz, Richard 56
 Kaus, Gina 64
 Kaute, L. 144
 Kazinczy Ferenc 176, 178 – 183, 188, 239 –
 242, 244, 291
 Kazinczy Gábor 179 – 183, 268
 Kázmer, IV. (lengyel király) 228
 Kecskeméti Gábor 143
 Kefer 212
 Keit 401
 Kelecsényi Ákos 304
 Kelemen, VII. (pápa) 235
 Kelemen József 42
 Kelemen László 34, 326
 Kelényi Béla Ottó 28 – 29, 35, 463
 Keller, Juliane 308
 Kellerman 419
 Kemény Antónia 400 – 401, 403, 405
 Kemény János 48
 Kemény Zsigmond 268
 Kemp, Cornelia 144, 146
 Kempelen Béla 174, 434
 Kendeffy Elek 398
 Kendeffy János 398, 401
 Kendi Sándor 107
 Kenessey Péter 94
 Kent, Edward Dering of Sir 118
 Kepler, Johannes 305
 Kerekes 40
 Kerényi Ferenc 326
 Keresztesi József 90 – 94
 Keresztesi Szabó Miklós 90
 Keresztury Dezső 178, 284, 336
 Kéri Pál 65
 Kerlik, Peter 202
 Kerpel Jenő 64 – 65
 Kerr, Alfred 55
 Kertbeny Károly 215
 Kertész Károly 336
 Kertész Lajos 423
 Kerti Fábián 364
 Kéry János I. Ipolykéri Kéry János
 Keserű Bálint 85, 117, 131, 135, 138, 205
 Kesler, Nicolaus 164
 Kesten, Hermann 53
 Keszler József 68
 Keszthelyi László 173
 Keveházi Katalin 135
 Kézdi-Vásárhelyi Péter 356 – 358
 Al-Kharashi, Abu Bakr ibn al-Khasil I. Al-
 bubater
 Khevenhüller, Sigismund 160
 Kibédi Varga Sándor 195
 Kilian, Adam 177
 Kilián (könyvkereskedő) 29
 Kilián István 206 – 207
 Kinizsi Pálné 200
 Király Erzsébet 219
 Király Péter 347 – 348
 Kirchner, Joachim 85
 Kis István I. Szegedi Kis István
 Kis János 239, 241 – 242
 Kisch, Egon Erwin 53, 55, 65
 Kisfaludy Károly 268, 336, 441, 444, 463
 Kisfaludy Sándor 239, 241 – 242, 444
 Kiss Alice I. Ármósné Kiss Alice
 Kiss Ferenc 196
 Kiss István 343
 Kiss Jenő 463 – 464
 Kiss Kálmán 348
 Kiss Károly 251 – 252
 Kiss Lajos 416
 Kiss Sámuel 253
 Klaniczay Tibor 93, 114, 117, 143, 171
 Klein Sámuel János 445
 Kleist 448
 Klesch Dániel 445
 Klesch Kristóf 445
 Kléz Jakab 300
 Kliegl Tivadar 445
 Klinda Mária 463 – 464
 Klobusinszky-család 113
 Klohammer Ferenc 173
 Klopstock Róbert 443
 Klöss, Jakob 302, 304
 Kmita, Piotr 85
 Knáiszt Mihály 173
 Knapp Éva 111 – 113, 142 – 163
 Koberger, Anton 15
 Koch, Erick I. Zala Imre
 Kocsis Mihály 108
 Kodolányi János 424
 Koerber, Lenka von 54 – 55

- Koestler, Arthur 56
 Kókay György 25 – 26, 28 – 29, 35, 113 –
 114, 176 – 178, 181, 184, 238, 243 – 244,
 322 – 326, 336, 463 – 464
 Kolauch Marianne Hedvig 169
 Kolonovich, Gabriel 433
 Kollányi Ferenc 174
 Kollin Ferenc 53
 Kolosvári P. Sámuel 315
 Kolozsvári Sándor 288
 Komáromi Csipkés György 316
 Komáromy Lajos 94
 Komjáthy Miklósné 319
 Komlós nyomda 296
 Komlovski Tibor 143
 Komoróczy Géza 317
 Komorová, Klára 138 – 139
 Kontor, Stephanus 152, 161
 Kónyi János 239, 241 – 242
 Kopernikusz (Kopernik Mikołaj) 252
 Kopp, Ulrich 292
 Koppány 218
 Koptik Odo 143
 Korda Anna 413
 Koroknay Éva, Sz. 68 – 71, 76
 Ko(rontaly), Si(gismund) 148
 Korteweg, A. S. 210 – 211
 Kósa János 28 – 29
 Kosáry Domokos 238, 281
 Kosáryné Réz Lola 419
 Kossa Sámuel I. Magyary Kossa Sámuel
 Kossuth Lajos 97
 Kostyál István 49
 Kotvan, Imrich 139, 201
 Kotzebue, August 28
 Kovachich Márton György 180
 Kovács Erzsébet 418
 Kovács Ilona 110 – 111, 337
 Kovács János 308 – 310
 Kovács József László, 143, 153 – 154
 Kovács Sándor, V. 107
 Kovács Tiborné 348
 Kovács Zsuzsanna 307
 Kováts József 175
 Kozocsa Ildikó I. Beöthyné Kozocsa Ildi-
 kó
 Kóhegyi Mihály 114 – 115, 209 – 210
 Kölsey Ferenc 115, 184 – 186, 266
 Kőpeczi Béla 143, 280, 337 – 343
 Köpke, Rudolf 468
 Körber, Lili 62
 Körmendy Kinga 121, 123, 130
 Kőrössi Ferenc 424
 Köstlin, J. 89
 Kőszegfalvi Ferenc 416 – 426
 Kőszeghy Péter 86
 Kövér János 265, 267
 Krajcsovics Ferenc 341
 Kratter 36
 Krausen, Sibilla I. Küssel (Krausen) Sibil-
 la
 Kriebel, Johann 287 – 288
 Kriehuber, Josef 100
 Kristó Nagy István 423
 Kriveczky Béla 347
 Kromer, Marcin 85
 Krug, W. T. 467
 Kubinyi Ferenc 435
 Kubinyi László 136
 Kuchtová, Olga 202
 Kuen, Michael 23
 Kulcsár Margit 218
 Kulcsár Péter 213 – 237
 Kultsár István 38 – 50, 191 – 195, 248 – 249,
 343
 Kultsárné Perger Anna 343
 Kumpf 36
 Kun Béláné I. Simkó Ibolya
 Kunigunda (német királynő) 468
 Kuntár Lajos 50, 190 – 195
 Kuzmány, Karol 443
 Kuzmík, Jozef 202 – 203
 Kürti István 136
 Küssel, Matthäus 148
 Küssel (Krausen), Sibilla 148
 Kyeser, C. 7
 Kyriss, Ernst 68 – 69
 Labarre, Albert 298 – 299, 301
 La Chapelle Claude Emmanuel L'Huillier
 397
 Lackó Richard 202
 Lackner Kristóf, 143, 148 – 149, 153 – 154
 Lácza 329
 Ladányi Sándor 136, 318 – 319
 Laemarius, Guillielmus 301
 Laffon 31
 Lahoreau, Louis 342
 Lajos, I., Nagy (magyar király) 69, 100
 Lajos, II. (magyar király) 19, 100, 221

- Lajos, XII. (francia király) 20
 Lám Frigyes 445
 Landeck-Pozza, Irmtraut 297 – 298
 Lang, Helmut 301, 308
 Lang, Mauritz 148
 Lange, Albert de 53
 Langer Norbert 66
 Langgraffen, Johann Frank von 148
 Languetus, Hubertus 107
 Laskai János 296
 Laski-család 76
 Lasser, Johann 33
 László, I., Szent (magyar király) 4, 100, 468
 László, II. (magyar király) 100
 László, III. (magyar király) 99 – 100
 László, IV. (magyar király) 100, 119
 László, V. (magyar király) 8 – 9, 18, 100
 László (könyvfestő) 10 – 11
 Latzkovits Miklós 135
 Laufer, Roger 449
 Lauterbach, Johann 139
 Lawrence, T. E. 424
 Lebrave, Jean-Louis 449
 Lechner, Gregor Martin 144
 Lécluse, Charles de 302 – 303
 Leedham-Green, Elisabeth S. 117 – 118
 Lefèbvre, Charles 125
 Légrády-testvérek 97 – 100
 Leibnitz, Gottfried Wilhelm 189
 Leitner Mária 56
 Lelkes István 280
 Lenau, Nikolaus 195, 465 – 466
 Leonardus, Estensis 6
 Leonellus, Estensis 5
 Lepage Lajos 418
 Leroch, Johann Martin 148
 Le Roux abbé 340
 Lesko, Josephus 439
 Lessing, Karl Gotthold 27 – 28, 35
 Leszczynski Szaniszló 341
 Lettner Gottfried József 26
 Leuneschlos, Johannes von 433
 Lewalski, Barbara K. 144
 Lhotsky, Alphons 12 – 13
 Lichtensteger, G. 148
 Linacre, Thomas 350 – 351
 Lipót, I. (magyar király) 100
 Lipót, II. (magyar király) 100, 240
 Lipsius 158
 Liszt Ferenc 97, 466
 Lithgow, William 110
 Lobkowitz Bohuszláv (Hassensteini) 214, 220
 Lohse, Helmut 322
 Lorant, Stefan 56
 Los, Lienhart 23
 Lotichius, Joannes Petrus 435
 Lotz János 285
 Löffler, Karl 85
 Lőkös Péter 467 – 468
 Löwenklau, Johann 227
 Löwenthal, L. 238
 Luchtman, S. 315
 Ludovicus Bologninus 125
 Ludovicus Pontano Romanus 5
 Ludwig, Emil 52, 55 – 56
 Ludwigsdorff, Aemilianus von 160
 Lugossy József 465
 Lukács György 56
 Lukács László 81, 87, 321, 365, 369
 Lukácsy Sándor 407
 Lukcsics József 120
 Lupus de Oliveto 165
 Luther Márton 19, 21, 89, 297, 304
 Lutskay Mihály 346
 Luzvic 156
 Lycosthenes, Conradus 435
 Macaulay, Thomas Babington 266
 Mackensen, Lutz 104
 Macsonkai Miklós 169
 Mácza, Michal 202
 Madari János 94
 Maderspracher, Adam 301
 Mádi János 315
 Mádl Antal 56
 Mados György 50
 Magócsy Gáspár 208
 Magy Dávid 342
 Magyary Kossa Sámuel 465
 Majer István 263
 Majer János 268
 Maj(or) János 428
 Major Pál 427
 Makk Ferenc 108
 Malchus 165
 Mályusz Elemér 3 – 4, 7, 13 – 14, 165

- Manger, Michael 306
 Manlius, Joannes 297, 299, 301, 303, 306,
 308, 310
 Mann, Heinrich 52, 55, 58–60, 64
 Mann, Thomas 51–52, 55–57, 63, 65, 420,
 442
 Mannheim, Karl 52, 56–57
 Mantskovit, Bálint 296–297
 Márai Sándor 442
 Maraš, Ružica S. 319
 Marchand, Prosper 339
 Mária, Szűz 69
 Mária (Lajos, II., magyar király neje) 100,
 218, 221
 Mária Terézia (magyar királynő) 25, 100,
 160, 190
 Maria von Loon 210–211
 Marmorstein, A. 312
 Márki Sándor 337–338
 Markos Béla 320
 Márkus Mihály 316
 Márkus Rozália 102–106
 Maróczy Albertina I. Csapóné Maróczy
 Albertina
 Marosi Ernő 1
 Márton, J. K. 148
 Martin, Vincenzo 35
 Martinovics Ignác 239, 241–242
 Martinus Opifex 4
 Martinuzzi György 19
 Márton, V. (pápa) 165
 Masnicius, Tóbiás 465
 Máté (karthauzi szerzetes) 70
 Mathesy István 107
 Matheus de Perusio 5
 Matild, Szent (német királynő) 467–468
 Mátray Gábor 435
 Mátyás Rebeka 169
 Mátyás, I. (magyar király) 1–14, 18, 69,
 100, 111, 121, 198–200, 213–237, 394–
 395, 416
 Mátyás, II. (magyar király) 100, 154
 Mátyási József 377–378, 380–384, 400,
 404
 Mattyasovszky Kornél 195
 Mat'ovčik, Augustin 203
 Mauss (nyomda) 26
 Maurer, Karl 446
 Maurer Ronsard 446
 Mayer István 267
 Mayerhofer Theodor 97
 Mayr, Philipp Jakob 365
 Mazzuchelli, Gianmaria 228
 Mecklenburg, Norbert 116
 Medgyessy Ferenc 284
 Mednyánszky Alajos 444
 Mednyánszky Dénes 138
 Mednyánszky Ferenc László 174
 Menyánszky László 284
 Medve Zoltán 346, 348
 Megister, Hieronymus 309
 Mehl, Dieter 144
 Meisel, W. A. 317
 Meissner 36
 Melancton, Philipp 76, 82, 84, 107–108,
 349–352
 Melich János 438
 Melvill, Andrew Sir 110–111
 Menyhárt Lajos 347
 Mercati, Giovanni 214, 223
 Merk Zsuzsa 115
 Mester István 119
 Mészáros Ignác 239, 241–242
 Metastasio 467
 Meyer, F. H. 217
 Mezei (Mező) János I. Debretzeni Cam-
 pens János
 Mezőföldi 265
 Miedema, Hessel 144
 Mikes Ferenc (zabolai) 39
 Mikes István (zabolai) 39, 41
 Mikes János 38–39
 Mikes Kelemen 38–50, 190–195, 337,
 339, 342–343
 Mikó Árpád 197–198
 Mikó Imre 266
 Miklós, III. (pápa) 372
 Miklós Ferenc 48
 Miksa, I. (magyar király) 19–20, 100, 200
 Miksa, II. (német-római császár) 214, 218–
 219, 221
 Mikszáth Kálmán 444
 Mileji János 122
 Mileji Tamás 121–122
 Milles, Jeremiah 111
 Milton, A. C. 238
 Mindszenti Sámuel 90
 Misach (bibliai ifjú) 112
 Miskolczi Csulyak István 93
 Misztótfalusi Kis Miklós 312, 314, 316

- Mittarellire J. B. 339
 Mitterand, Henri 449
 Módis, László 317
 Modrusi Bertalan 121 – 122
 Moepps, Emmy 105
 Moholy-Nagy László 57
 Mokchai 364
 Molitard, Louis 340
 Molitor, Alois Franz Simon Joseph 33
 Moll Jeromos 35
 Molnár Gergely 349 – 360
 Molnár István, D. 347
 Molnár József 290 – 291
 Molnár Mihály 365
 Molnár Sándor, Fel-Apáthi 92
 Monok István 85 – 87, 106 – 108, 117 – 118,
 135, 137, 210 – 212, 217
 Monostory Klára 446 – 450
 Montague, Wortley 111
 Montaldi, Gianetta-Schink 27
 Montalvo, Alfonso Diaz de 125
 Montanus, Benito Arias 210
 Montesquieu, Charles-Louis de Secondat
 341
 Moor Gyula 283
 Móra Ferenc 419
 Móré Fülöp I. Csulai Móré Fülöp
 More, Thomas 76
 Moréri 341
 Móric (szász választófejedelem) 20
 Móric, (Orániai) 210
 Móricz Zsigmond 419 – 421, 423, 425, 444
 Morio 332, 334
 Mosheim, Joannes Laurentius 235
 Mossóczy Zakariás 135
 Mossóczy Instítóris Mihály 90
 Mózes (ószövetség) 109
 Mózes Huba 135
 Mödersheim, Sabine 147
 Muckenaupt Erzsébet 290
 Munkácsy Mihály 284
 Munkácsi István Pál 433
 Murnau, Alfred 445
 Mussolini, Benito 440
 Mušynka, Mykola 346
 Muther, Thomas 126
 Müller, Georg 306
 Müller, Jacob 148
 Müller, Johannes 83
 Müller, Nikolaus 361
 Münzer, Kurt I. Fink Georg
 Mycillus 350
 Nádasdy Ferenc 350, 432, 434
 Nádasdy Tamás 192
 Nádas János 161
 Nádas József 65
 Nágocsi Gáspár 119 – 130
 Nagoldanus, Paulus 217
 Nágorszkykné 263
 Nagy Anikó 319
 Nagy Csaba 195
 Nagy György 329, 331, 335
 Nagy Ignác 257
 Nagy Imre 438
 Nagy István 284
 Nagy István I. Szerencsi Nagy István
 Nagy Iván 136, 138, 174, 195, 208
 Nagy Lajos 419 – 420, 424
 Nagy Márta 109, 348, 450
 Nagy Zsuzsa 59
 Nakatenus, Wilhelm 147
 Naldus, Naldius 199
 Napóleon (francia császár) 211
 Náprági Demeter 86
 Naz, Raul 125
 Néaulme, Jean 339
 Neefs, Jacques 447
 Negro, Pescennio Francesco 214, 216
 Nemes Ármin 418
 Nemes (Neumann) Ármin 421
 Németh István 339
 Németh János 290
 Németh S. Katalin 291
 Németh László 420
 Németh Miklós 337
 Németh Noémi 137
 Németh Zoltán 347
 Németi Ferenc 171
 Némethi Jakab 81, 367 – 368, 373
 Nerval, Gérard 448
 Netoliczka, Oskar 288
 Neubauer Pál 442 – 445
 Neuber, Wolfgang 144
 Neumann, Alfred 52, 63
 Newton, Isaac 252
 Nicolai, Georg 148
 Nicolaus, G. 312
 Nicolaus de Lyra 70
 Nicolaus, Manfredus de Cruce 5

- Nicolaus, de Tudeschis (Panormitanus) 123 – 129
- Niemeck, Bettina 106
- Nigro, Stephano 228
- Nitsch, Mathes 195
- Nováky Hajnalka 143
- Nunzer, Engelhard 148
- Nussbächer, Gernot 293 – 295
- Nuth 33
- Nyási Demeter 121
- Nyíró Gyula 284
- Nyíró József 195
- Ojtozi Eszter 172 – 176, 348, 432 – 436, 464 – 465
- Olaf, Szent 468
- Oláh Miklós 135, 215, 220
- Oldenbourg, Friedrich 321
- Ónadi József de Vince 94
- Ondrejčková, Zora 202
- Oporinus, Johannes 131, 218
- Orbán, III., (pápa) 8
- Orczy László 391
- Orczy Lőrinc 239, 241 – 242
- Ormos Pál 423
- Orosius 215
- Orso Orsini 222
- Ortutay Elemér 346
- Ostfy Miklós 123
- Oswald, Szent 468
- Ottenstein, Berta 52
- Ottó (magyar király) 100, 218
- Ottó, I., Nagy, (német császár) 468
- Ottó, II. (német császár) 468
- Óvári Kelemen 288
- Ovidius, Publius Naso 355, 403, 435
- Ötvös Péter 135, 138
- Páger Antal 196
- Pais Dezső 48
- Paisiello 30, 36
- Pajkossy Györgyné 81
- Pajor Enikő 114 – 115
- Pajorin Klára 12 – 13, 214
- Paku Imre 424 – 425
- Pál, Szent (apostol) 87, 289 – 290
- Pál, Szent (Remete) 165
- Pál nádor 370
- Pál Imre 172 – 173
- Pál József 143
- Pál Sebestyén 311
- Palfi Ferdinánd 365
- Pálfy Miklós 317
- Pálfy gróf 323
- Pálfy Albert 271
- Pálfy Erzsébet 137
- Pálfy János 208
- Pálfy Katalin I. Illésházy Istvánné
- Palkovich Márton 365
- Páll István 348
- Pálmai Jenő 65
- Pálóczy Horváth Ádám 239, 241 – 242, 247
- Pálvölgyi Endre 81
- Pánczél Dániel 244, 325
- Panormita, Antonio 5
- Panormita-Beccadelli 9
- Panormitanus I. Nicolaus de Tudeschis
- Pántzél Dániel 49
- Pap Ferencné I. Inántsy Pap Ferencné
- Pap László 317 – 318
- Pápai Kiss István 325
- Páriz-Pápai Ferenc 339, 343
- Parrag 273
- Pataky Dénes 370
- Patras, Cyrille de 467
- Pátzay Pál 284
- Patzkó Ferenc Ágoston 26
- Pauler Gyula 347
- Pauler Tivadar 87
- Paulus, Salustius 125
- Pavercsik Ilona 317, 319, 200 – 203, 371, 373
- Pázmány Péter 87, 115, 362, 367, 372
- Pearson, David 117
- Pécsi Lukács 306 – 307
- Péczeli József 184, 239, 241 – 242
- Peil, Dietmar 145
- Pekár Gyula 438, 465
- Penkert, Sibylle 143, 147
- Pennington 126
- Perényi József 345
- Perényi Katalin 152
- Perger Anna I. Kultsárné Perger Anna
- Perkin, H. 238
- Perotti, Nicolaus 5
- Perrin miniátor 10
- Pertz, Georg Heinrich 468
- Péter (magyar király) 100, 218

- Péter, Csák nembeli 119
 Pethes Sándor 196
 Petki József 400
 Petki Józsefné I. Kemény Antónia
 Petőfi Sándor 444
 Petreius, Iohann 83, 85
 Petrenková, Emilia 138–139
 Petrik Géza 87, 89–90, 267–268, 289,
 319–320, 434
 Petrovics Elek 284
 Petrus Berchorius 71
 Petrus de Gualfredinis 5, 6, 9
 Petrus Lombardus 71
 Petzoldt, L. 155
 Peurbachhal 84
 Peypus, Fridrich 85
 Peyr Sándor 89–90
 Pfeiffer, M. J. 148
 Philemon, Johannes 211
 Philippus Franchus de Franchis 125
 Philostratus 199
 Picasso 448
 Picker, Johannes 155
 Pierini, Paolo 234
 Pierio, Valeriano 154
 Pierre 34
 Pilarik, Esaias 316
 Pillias, Emile 338
 Pintér Márta Zsuzsanna 38, 206
 Pirigyi István 346, 348, 450
 Piskárkosi Szilágyi Sámuel 91
 Pius, II. (pápa) I. Aeneas Sylvius, Piccolo-
 mini
 Pius, XI. (pápa) 209
 Plantin, Christoph 139, 210
 Platon 356
 Pleticha, Heinrich 20
 Plinius, Caecilius Secundus Caius 190
 Pločev, T. D. 295
 Plutarkhosz 215, 220
 Pococke, Richard 111
 Podmaniczky Anna Mária 394
 Podmaniczky József 178
 Politi, Adriano 435
 Poliziano, Angelo 232–233
 Pollák-testvérek 100
 Poltzmacher, Johannes 126
 Pompadour, Madame de 341
 Pongrátz, P. J. 434
 Pontano, Giovanni 83–84
 Portemann, Karel 145
 Pósfai János 194
 Postma Ferenc 312–319
 Posztós Pál 417
 Potuček, A. 214
 Poyntz, Sydnam 110
 Pozsár Annamária 85
 Pörnbacher, Hans 116
 Pray György 92, 214
 Praznovszky Mihály 336
 Prévost abbé 340–341
 Prikryl, Lubomir Viliam 202
 Prónay Ágnes 401, 403
 Prónay Gábor 387, 392
 Prónay László 387
 Prónay Sándor 392
 Prosdocimi, Luigi 128
 Proust, Jacques 447
 Pseudo-Vincentius Bellovacensis 70
 Ptolemaiosz, Klaudiosz 83–84
 Pukánszky Béla 317, 441–442
 Pukánszkyé I. Kádár Jolán
 Pulszky Ferenc 443
 Puteanus, Jacobus 298

 Rachewiltz, S. de 155
 Rác Lajos 176
 Rác Sámuel 245
 Ráday Gedeon 92, 179, 239, 241–242
 Ráday Pálné I. Prónay Ágnes
 Radičević 444
 Radványi Lászlóné 57
 Rahner, Karl 23
 Rainerius de Pisis 71
 Rajcsányi János 150, 155–156, 161
 Rájnis József 239, 241–242, 244
 Rákóczi Ferenc, I. (erdélyi fejedelem) 160
 Rákóczi Ferenc, II. (erdélyi fejedelem) 38–
 40, 47–48, 192, 336–343, 465
 Rákóczi György, I. (erdélyi fejedelem) 137
 Rákóczi József 340, 342
 Ramus, Petrus 432–433
 Rancouer, René 280
 Ránki György 59–60
 Ransano, Pietro 213–237
 Rasch, Johann 305
 Rasch, Wolfdietrich 144
 Rát Mátás 244
 Ráth György 68
 Rátkay R. Kálmán 195

- Rauschnig, Hermann 56
 Redingero, Thomas 107
 Regiomontanus, Johannes 84
 Regis Márton 427
 Regler, Gustav 56
 Reichenbach, Hans 63
 Reinhardus (provinciális) 23
 Reinhild 468
 Reitter, A. 148
 Rem, Georg 227
 Remarque, Erich Maria 52, 55
 Reményik Sándor 195
 Rendeck János József 437 – 438
 Renn, Ludwig 55
 Rennauer, P. J. 434
 Renting, A. D. 210 – 211
 Renting-Kuupers, J. T. C. 210 – 211
 Repčák, Jozef 200, 202, 296
 Réthy Lipót 269
 Révai Ferenc 107
 Révai Miklós 38, 49, 239, 241 – 242, 244
 Révay-család 135, 137, 139 – 140
 Révay Boldizsár 138
 Révay Elek 139
 Révay Ferenc, ifj. 137
 Révay Ferenc 137 – 139, 218, 225
 Révay István 139
 Révay János 137, 218
 Révay József 51
 Révay Károly 139
 Révay László, ifj. 139
 Révay László 135, 137 – 139
 Révay Lőrinc 137
 Révay Márton 135, 137 – 138
 Révay Mártonné 131 – 141
 Révay Mihály 137
 Révay Sándor 139
 Révay Xavér 139
 Reviczky Gyula 441
 Rhédei Mihályné 394
 Rhédei Mihályné I. Bethlen Borbála
 Rhédei Mihályné id. I. Bánffy Terézia
 Rhédei Sándor 393
 Rhédeyné I. Hoffmann Mária
 Richter, Matthäus I. Judex, Matthäus
 Riedl Szende 266
 Riegel, C. W. 278
 Rietaller, Mathias 38, 41, 177 – 178
 Rima-Szombati Sámuel 315
 Rimay János 143, 171
 Rippl-Rónai József 284
 Ritoók Zsigmondné 169
 Rittsteuer, Josef 298
 Rizner, Lúdvit 200
 Róbert Károly (magyar király) 100
 Roeck, Bernd 147
 Rohrer Antal 173
 Rolland, Romain 442
 Rollka, Bodo 103
 Rómer Flóris 68
 Romhányi Károly 68, 273
 Rommel, Otto 331
 Róth Antal 419, 421
 Roth, Joseph 51, 55, 62
 Roth von Rothenfels, Christian Hermann
 148
 Rousseau, Jean-Jacques 94 – 95, 97, 176 –
 178, 467
 Roussel, Hélène 54
 Rozványi Vilmos 424
 Rózsa György 97 – 100, 145, 432, 436 –
 437
 Rózsa Mária 195 – 196
 Rozsondai Béláné 169
 Rozsondai Marianne 68, 74, 82, 85, 199,
 463
 Röpke, Wilhelm 60, 63
 Ruchhammer, Antonius 107
 Rudnánsszkyne 401
 Rudolf (magyar király) 100
 Rummy Károly György 442 – 443
 Rupprecht 36
 Ružiaková, Danica 202
 Rybisch, Siegfriedus 107
 Sabellico, Marco Antonio 214, 222
 Sachs, Hans 215
 Sacy de, C.-M. 341
 Sadeler, Tobias 148
 Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy,
 comte de 342
 Sajó Géza 15, 164
 Sakrausky, Oskar 297
 Saktorová, Helena 138 – 139, 202
 Salamon (magyar király) 100, 218
 Salgó, W. Ágnes 22, 82, 133
 Salianus, R. P. Iacobus 343
 Salieri, Antonio 36
 Sallai József 348
 Sallustius, Caius Sallustius Crispus 287, 355

- Salten, Felix 63
 Sámbar Mátyás 370
 Sambucus, Joannes I. Zsámboky János
 Sándor, Nagy (macedón király) 3, 9, 14, 86, 331
 Sándor István 295, 344
 Sándor Lipót főherceg 194
 Sándor Móric 435
 Sándor Tibor 463
 Sánta Márton I. Kálmáncsehi Sánta Márton
 Sapia, Sebastianus 125
 Sarbak Gábor 164 – 169
 Sárközi György 51, 65, 425
 Sartoris János 88, 90
 Sartre, Jean-Paul 448
 Saunders, Alison 145
 Sauraut gróf 323
 Saussure 339 – 340
 Schaffhausen, Elias 148
 Schedel, Hartmann 15, 21, 23, 139
 Schedius Lajos 387, 392, 396, 398 – 400, 441, 444
 Scheible, Heinz 107
 Scheler, A. 108
 Schenkelius (Lambertus Thomas) 174
 Schickmayer, Jakob 29
 Schill, Nicolaus 87 – 90
 Schlechta János 214
 Schlegel 36
 Schlippenbach, Stefan Graf 196
 Schlossberg Terézia 138
 Schlózer (Schlötzer) August Ludwig 383, 387, 393, 396
 Schmallöger 32
 Schmidt, Gerhard 4, 12
 Schmidt, Hans 308 – 310
 Schmidt János 381 – 382, 387, 396
 Schmuzer, Andreas 148
 Schmuzer, Joseph 148
 Schneckenhaus-nyomda 368
 Schneckenhaus, Venceslaus Melchior 365
 Schneider, Wolfgang 319
 Scholz, Bernhard 144
 Schonero, Lazaro 432
 Schott, J. S. 148
 Schottenloher, Karl 21
 Schöffler, Peter 212
 Schöne, Albrecht 142, 144
 Schöner, Johann 83 – 85
 Schönherr Gyula 226
 Schönwisner István 174
 Schrämbli, F. A. 28
 Schranz Szilárd 445
 Schrauf Károly 121
 Schreier, Norbertus 317 – 318
 Schroeder, W. 312, 314 – 315, 317, 319
 Schrödel, F. L. 28
 Schröter 188
 Schulek Tibor 292
 Schulte, Johann Friedrich von 125 – 126
 Schultens, Albertus 312, 314 – 316, 319
 Schultens, J. J. 314 – 315
 Schultz-nyomda 373
 Schunk, Michael 144 – 145
 Schunke, Ilse 68, 133
 Schütte, Bernd 467 – 468
 Schwirwind, E. 54
 Schwyz, Rudolph von 116
 Sebacher, Joannes 160
 Sebestyén Gábor 251 – 252
 Sebestyén Gyula 302
 Seethaler, Josef 305
 Sefőáková, Eva 202
 Segert, Stanislaus 318
 Seghers, Anna 53, 55, 57
 Seidler, Andrea 35
 Seidler, Wolfram 35
 Seivert, Johann 290
 Seld, Georg Sigismund 215
 Semjén Béla 343
 Seneca, Lucius Annaeus 159, 174, 355
 Senf, Max 134
 Sennowits, Matthias 247
 Serevalle, Joanne de 440
 Seymour, Thomas Sir 110 – 111
 Shakespeare, William 143
 Shils, Edward 238
 Sibak András 336
 Siderius János 170
 Sidrach (bibliai ifjú) 112
 Siegert, Reinhart 105
 Siess Antal József 39, 48, 50, 191 – 195
 Siess József János 191
 Sigray Ferenc 160
 Sík Endre 279
 Sik Sándor 114
 Simai Kristóf 34, 326
 Simándi Béla 424
 Simándy Pál 424

- Simkó Ibolya 425
 Simor János 465
 Sina, Georg 467
 Sina, Simon 272, 467
 Sinka István 424
 Sitte Alfréd 432
 Sixtus, IV. (pápa) 231
 Skimina, St. 76
 Sloboda, Karl 444
 Slovacius Péter 311
 Smeta, Anthonie 210 – 211
 Smith, John 110
 Solis, Virgil 21
 Soltész Zoltánné 15 – 24, 82, 131 – 141,
 164, 307, 318, 464 – 465
 Solymos Ede 115
 Solymosi László 120 – 123, 129 – 130
 Sommer, Ernst 63
 Sommervogel, Carlos 436
 Somogyi Zsigmond 208
 Somogyváry Gyula 420
 Somorjai Ádám 209 – 210
 Somosy János 317
 Somsich Lázár 396
 Soós Kálmán 346
 Sopko, Július 201
 Spangenberg, Johann 22
 Spatz, André 342
 Spéth Károly 175
 Spielenberg Pál 176
 Spillenberger, David 203
 Spillmann, Franz Benedikt 148
 Spira Márta 443
 Splényi báró 35
 Spoerocerus, Janus 292
 Spreng, Spreneck, Jakob 289
 Sprickmann 28
 Stadius, Georg 308, 310
 Stahel, Joseph 177
 Staimos, Alphonsus 175 – 176
 Stanhope, Edward Sir 118
 Stanyhurst, Guilielmus 147
 Status 355
 Staud Géza 31, 36, 111 – 113, 206
 Staudner, Johann 23
 Steidler, Udalricus 369
 Stein, Henri 288
 Steinacker Gusztáv 256 – 257
 Steiner Sándor 417
 Steinschneider, Moritz 316, 319
 Stengel, Karl 23
 Stephanie, ifj. 27 – 28
 Stern, M. E. 317
 Stinzing, Roderich 126
 Stoer, Jacobus 301
 Stoll Béla 107, 113 – 114, 170 – 171
 Stopp, Frederick John 149
 Stöckel Lénárt 445
 Strada, Famianus 435
 Strauss, Richard 442
 Strbik, Andrea 312 – 319
 Stridbeck, Johann 148
 Striykouiai, Lazar 292
 Stupková, Gabriela 202
 Štúr, Ľudovít 443
 Šturdiková-Hudáková, Marta 202
 Sucquet, Antonius 147, 150, 156
 Sulzer, Dieter 144
 Sulzer, Johann Georg 189
 Sutter, Berthold 305, 308
 Sütő András 48
 Sylvester János 144, 192
 Szabó Dávid I. Baróti Szabó Dávid
 Szabó Dezső 419
 Szabó Eumén 348
 Szabó Géza 171
 Szabó Géza I. Szentmártoni Szabó Géza
 Szabó József 346
 Szabó N. József 275 – 286
 Szabó Károly 217, 289 – 291, 306, 310, 319,
 364 – 365, 371, 373, 464
 Szabó Cs. László 284
 Szabó László I. Bártfai Szabó László
 Szabó Miklós 205 – 206
 Szabó Miklós I. Keresztesi Szabó Miklós
 Szabó Pál 424
 Szabó Richárd 263
 Szabó Róbert 348
 Szacs vay Sándor 322
 Szádeczky Lajos 86
 Szádeczky-Kardoss Csaba 109
 Szajbély Mihály 189
 Szakács József 92
 Szalárdi János 48
 Szálasi Ferenc 54, 59
 Szalay 266
 Szalay László 217, 337
 Szálka Imre 306, 371, 464
 Szaniszló, Kosztka, Szent 155

- Szántó György 442
 Szántó Rudolf 65
 Szarka Gáspár 160
 Szász Ferenc 466
 Szathmári György 198, 200
 Szathmári Paksi 329
 Szathmáry Lajos 423
 Szatmári Károly, Cs. 268 – 269
 Szauder József 185, 238
 Szauder Mária 188
 Szávai Nándor 337
 Széchényi-család 434
 Széchényi Ferenc 434
 Széchenyi István 97, 441, 463, 467
 Széchényi Zsigmond 433
 Szecsó Kártoly 438 – 440
 Szeder Imre 418
 Szegedi Gergely 170 – 171
 Szegedi Kis István 108
 Szegedi Maszák Aladár 278 – 279
 Székely István 290 – 292
 Székely Mihály 420
 Szekfű Gyula 20, 240, 282 – 283, 337 – 338, 424
 Szeleczky Zita 196
 Szelepcsényi György 160
 Szelle Béla 264 – 274
 Szeles György 94
 Szelestei N. László 101 – 102, 120, 135, 137, 287, 304 – 310, 427 – 431
 Szemák Jenő 54
 Szemere Pál 239, 241 – 242
 Szénás József 92
 Szénás Kata 92
 Szenci Kertész Ábrahám 353, 356
 Szenci Molnár Albert 169, 301, 427, 431
 Szeniczai Bárány György 87 – 90
 Szeniczai Bárány János 87 – 90
 Szentgyörgyi András 121 – 122
 Szentgyörgyi Gellért 287
 Szentiványi Márton 81
 Szentjóbi Szabó László 178 – 183, 239, 241 – 242
 Szentkúty Pál 463
 Szentmarjay Ferenc 176
 Szentmártoni Szabó Géza 302
 Szentyel Mihály I. Veresegyházi Szentyel Mihály
 Szép János 247 – 248
 Szepes Erika 339
 Szerdahelyi Gábor 158
 Szerencsi Nagy István 90, 92, 94
 Szeverin, Szent 468
 Sziklay László 143
 Szilády Áron 170, 311
 Szilágyi 329
 Szilágyi István 271
 Szilágyi János 64
 Szilágyi Sámuel 94
 Szilágyi Sámuel I. Piskárkosi Szilágyi Sámuel
 Szilágyi Nándor 9
 Szilasi 383
 Szilvágyi István 89
 Szilvás-Újfalvi Imre 351 – 352
 Szikszai Fabricius Vazul 217, 220, 294
 Szily Böle Antal 191
 Szily János (Felsőszopori) 190, 194 – 195
 Szily Kálmán 47 – 48
 Szinyei Merse Pál 284
 Szinnyei József 87, 100, 136 – 138, 172 – 175, 177, 208, 239, 293, 295, 302, 319, 323, 438, 442, 445
 Szivonyáné (álnév) 253
 Szokoli János 223
 Szokratesz 356
 Szombathi János 90
 Szombathi József (Cseh) 382 – 383, 387
 Szontágh Gusztáv 251 – 252
 Szovák Kornél 164
 Szöllösi Lajos 420
 Szőnyi Etelka 170, 311
 Szőnyi György Endre 143
 Szőnyi István 284
 Szörényi László 143
 Sztáray Mihály 295 – 296
 Sztratilatosz, Szent 320
 Sztripszky Hiador 310 – 311, 319
 Tábori Pál 65
 Taccola 12
 Tacitus, Publius Cornelius 177, 379
 Takács Imre 197
 Takács Marianna, H. 111 – 113, 206
 Takács Péter 346, 348
 Takáts 184
 Takáts Éva 248 – 252, 257
 Taksony (magyar vezér) 100
 Talhaimer, Christian 428
 Tamás, Szent (apostol) 23

- Tamás, Szent (Aquinói) 139
 Tamási Áron 48
 Táncsics Mihály 345
 Tapolcsányi Lőrinc 159
 Tapolcsányi (Pál) Gergely 172
 Tariczky Endre 174
 Tárkány Szűcs Ernő 416, 423
 Tarnai Andor 101 – 102, 143, 178
 Tarnóczy István 160
 Tartally Ilona 348
 Tasnádi Péter 171
 Tatár Péter 269
 Tattay, István 365
 Técsi József Miklós 170
 Téglásy Imre 143 – 144
 Telegdi János 302
 Telegdi Miklós 361 – 362
 Telek Andor 424
 Teleki-család 91, 93
 Teleki 266
 Teleki Blanka 260 – 262
 Teleki Domokos 378, 381, 385 – 386, 391
 Teleki József 383, 396
 Teleki Lajos 378
 Teleki Samu 403 – 404, 406
 Teleki Sámuel 91, 93, 376, 378, 401, 405
 Telgársky, Jozef 200
 Terjény Rebeka 92
 Tertina Mihály 176
 Tessauro, Alessandro 436
 Teuffel, Christoph 203
 Thaisz András 254
 Thallóczy Lajos 347
 Thaly Kálmán 39, 337, 339 – 342, 466
 Theodor Stratilat, Szent 320, 322
 Theodosius 166, 169
 Ther Portten, Johann Daniel 148, 370
 Thieme, Ulrich 432
 Thiers, Louis Adolphe 266
 Thukydész 215
 Thuróczy János 218
 Thurzó György 135 – 136, 202
 Thurzó György (nádor) 85, 154
 Thurzó János 107
 Thurzó Zsigmond 200
 Thüringer, Walter 107
 Tibenský 445
 Tichý František 346
 Tilkovszky Lóránt 59
 Tischler, Anton 148
 Tisza László 91
 Toldalagi László 413
 Toldalagi Lászlóné I. Korda Anna
 Toldy Ferenc 41, 137, 179, 266, 287, 291
 Toller, Ernst 55
 Tolnai Gábor 343
 Tomasini, Anna 32, 36
 Tomasini, Luigi 32, 36
 Tommaso, Francesco II. (Savoya hercege)
 435
 Tomori Viola 424
 Tompa Mihály 268
 Tonk Sándor 205 – 206
 Torda Zsigmond I. Gyalui Torda Zsigmond
 Torkos András 88
 Torkos József 88, 90
 Tornyai János 420
 Torselli, Orazio 235
 Tosch (Toschius), Karl 321
 Tót István (álnév) I. Karacs Teréz
 Tóth András 3, 81, 85
 Tóth Ferenc 92
 Tóth Imre, H. 108
 Tóth N. János 271
 Tóth Kálmán 317
 Tóth László 218, 226, 463
 Tóth Sándor 197
 Tótfalusi Kis Miklós 170, 357 – 358
 Tóvári Judit 348
 Townshend, Roger Sir 118
 Török Gábor 308
 Török Gyöngyi 1
 Török István 318
 Török Pál 418
 Trattner (nyomdász) 35
 Tránovský, Jiřík 304
 Traub Bernát 417
 Traub, Hans 102
 Trausch, Josef 290
 Travestin 111
 Trithemius, Ioannes 434
 Trócsányi Zoltán 157
 Trost, Andreas 148
 Trzeciński, Andrzej 225
 Tschizewskij, Dmitrij 143
 Tubero, Ludovicus 216, 220
 Tumler-nyomda 202
 Turóczy László 93
 Turóczy-Trostler József 62, 155, 159
 Tuschel 36

- Tüersch-nyomda 371
 Tüskés Gábor 38, 115 – 117, 142 – 163

 Udis (álnév) 223, 225
 Udvari István 109, 346 – 348
 Újfalvi Imre 292
 Újj Anna 347
 Újlaki 18
 Újlaki Lőrinc 216
 Újvári Péter 319
 Ulászló, I. (magyar király) 100, 218
 Ulászló, II. (magyar király) 100, 213 – 237
 Ulreich Tibor 191
 Umwerth, Emanuel von 32 – 33, 36
 Unger, Johann Fridrich 185
 Unger, Martin 133
 Ungnád Dávid 107
 Ungvárnémeti László 463
 Urbach, Johannes 126
 Urban, Matthias 133
 Urban, Paul 305
 Ursinus, Zacharias 107
 Űrményi József 268

 Váczy János 178 – 180, 377
 Vadai István 170, 206, 311
 Vajda Ferenc 273
 Vajda Péter 257, 345
 Vajdička, Ludovit M. 202
 Valach, Július 203
 Valanyi György 172
 Valentin, J.-M. 112
 Valerij, Lepahin 109
 Valéry, Paul 446
 Van de Velde, Jean-François 106 – 108
 Vanne, ifj. Giovanni Francesco 235
 Vánossi Antal 150, 153, 158, 161
 Varga András 85, 135, 143, 206, 349 – 350, 355
 Varga Imre 107, 206, 326, 332
 Varga István 90
 Varga László 143
 Varga Sándor 276, 279, 426
 Varga Sándor I. Kibédi Varga Sándor
 Vargha Kálmán 107
 Vargyassi András 152, 161
 Várhelyi Tamás 425 – 426
 Varjas Béla 171
 Varju Elemér 68, 174, 432, 438
 Várkonyi Ágnes, R. 337

 Városy Gyula 175
 Vas Gereben 266 – 268
 Vas István 337, 339
 Vásárhelyi Judit, P. 86, 307, 358
 Vásárhelyi Péter I. Kézdi-Vásárhelyi Péter
 Vaszary János 284
 Vay József 383
 Vecchio, Boccardino 228
 Végh Gyula 68, 438
 Vekene, Emil van der 134
 Velencei Katalin 22, 82, 133
 Vencel (magyar király) 100
 Vencel, IV. (cseh király) 11, 13
 Venczke, Andreas 211
 Verancsics Antal 136, 208, 217 – 218, 225
 Verantius, Faustus 301
 Verbóczy József 270
 Verentius, Antonius 293
 Veres András 143
 Veresegyházi Szentyel Mihály 170
 Veress Endre 85 – 86, 121
 Verestói György 314
 Vergerio, Pier Paolo 5, 9, 13, 165
 Vergilius, Publius Maro 355
 Veronese, Paolo 450
 Verseghy Ferenc 239, 241 – 242
 Vértesy Miklós 3, 81, 85
 Vesenmayer 195
 Veszelin Pál 316
 Veszprémi László 11 – 12
 Vetési Albert 121
 Vignon, Eustathius 301
 Vilmos, I. (Orániai) 210 – 211
 Vilmos, II. (Orániai) 211
 Vilmos, III. (Orániai) 211
 Vilmos, IV. (Orániai) 211
 Vilmos, V. (Orániai) 211
 Vias, Thomas 176
 Vincentius, Petrus 291
 Vinnai Győző 348
 Virág Benedek 239, 241 – 242
 Visegrádi János 289
 Vitéz János 14, 121, 198
 Vitéz János, ifj. 121
 Vitéz Mihály 121
 Vitkovics Mihály 239, 241 – 242
 Vizkelety Béla 97 – 100
 Vogel Leonóra 421
 Vogler, S. G. J. 28

- Volgin 282
 Voll, Joseph 323
 Voltaire, François Marie Arouet 36, 341
 Vossius, Isak 355
 Vönöczky 268
 Vörösmarty Mihály 345
 Vylvjalová, Mária 202
 Wagner Károly 93
 Wagner Lajos 442
 Waitz, G. 468
 Waldapfel V. Eszter 438, 440
 Waldapfel József 238, 243
 Waldeck, Anna von 299
 Wallaszky Pál 89, 427
 Walser, Martin 448
 Warnecke, F. 23, 175
 Wassenbergius, Everhardus 433
 Wassermann, Jakob 65
 Wawrik 36
 Wéber Antal 238, 336
 Weber Arthur 444
 Weber, Johannes 104, 106, 154
 Wechsberg, Josef 64
 Weckerus, Joannes Iacobus 435
 Wehli Tünde 10, 131, 164
 Weigand, Rudolf 127
 Weiskopf, F. C. 55
 Weisse, C. F. 27–28
 Weisz Hermann 421
 Weisz Katalin 423
 Weisz László 416–426
 Weisz Tamás 425
 Welzig, Werner 116
 Werbóczy István 288
 Werfel, Franz 55, 57, 63–65
 Werner, Johann 83–84
 Wesselényi Ferenc nádor 370
 Wesselényi Miklós 394, 404, 407
 Wesselényi Miklós, ifj. „az árvizi hajós”
 407
 Wesselényi Miklós, id. a „zsibói bölény”
 407
 Westen, David 144
 Weszprémi István 90–91, 93
 Wethly, Gustaf 215
 Widmanstetter, Georg 305, 308
 Wiedemann, Conrad 116
 Wiedemann, Elias 432
 Wieland, Christoph Martin 180–183, 397,
 444
 Willmann, Matthias 365
 Winckler, Nikolaus 22
 Windeck, Eberhardus 5–6
 Winder, Ludwig 63
 Windisch Éva, V. 107
 Windisch, Karl Gottlieb 161
 Winkler, Johann Christoph 148
 Willich, Anton Glorian 29
 Wirth, Karl August 150
 Wodiáner Fülöp 416
 Wolf, Hieronymus 131
 Wolf Károly 445
 Wolff (Wolf) Christian Freiherr von 189,
 467
 Wolfgang, Andreas Matthäus 148
 Wolphius, Joannes 371
 Wurzbach, Constant von 174, 436
 Wutka, Antonia 257
 Wyckliff 3
 Zala Imre 54
 Zapp, Hartmut 125
 Zarek, Otto 64
 Zavadová, Katarína 202
 Zeller, Sebastian 148
 Zemene, Róbert Marián 203
 Zemplényi Ferenc 156
 Zemplényi Gábor 93
 Zemplényi Krisztina 93
 Žibritová, Gabriela 201–202
 Zichy-család 202
 Zierotin Terézia 391
 Zilahy Lajos 196
 Ziltz, M. 317
 Zlinszky, Joseph I. Zsilinszky József
 Zola, Émile 449
 Zolnai Béla 337–339, 343
 Zoltán József 35
 Zoványi Jenő 136, 294, 319
 Zöllner, Friedrich 33
 Zrínyi György 217
 Zrínyi Miklós 213, 336
 Zschokke 268
 Zweck, Bartholomäus 323
 Zweig, Arnold 52, 55, 63
 Zweig, Stefan 52, 55, 62–64

- Zsámboki János, 135, 142 – 144, 150, 153,
158, 215, 217 – 219, 225
Zsigmond (magyar király) 1 – 14, 20, 100,
218
Zsigmond, I., (lengyel király) 76, 221
Zsigmondy Árpádné 297, 299, 301, 303,
310
Zsigray Julianna 419
Zsilinszky József 437 – 438
Zsolnay Miklós 195
Zsolt (fejedelem) 100

CSAPODI CSABA

A magyar könyvkultúra Zsigmond korában

Ha a kódexek korának könyvkultúrájáról esik szó, az emberekben elsősorban a díszes kódex, a könyv mint műalkotás képe merül fel. Pedig a dísz csak külső járuléék, megjelenési forma, s mint ilyen természetesen ebben a tekintetben a művészettörténet kutatási területére tartozik.¹ A magam részéről azonban nem a Zsigmond-kor könyvművészetéről fogok szólni, hanem a könyvkultúrához a művelődéstörténet oldaláról szeretnék közeledni. Ez azért fontos, mert a könyv célja, lényege mégiscsak a tartalom. A könyv ismereteket közvetít, szövegeket tart fenn, tartalma egy-egy korszak szellemi irányzatainak, fejlődési fokának tükörképe, s ezért a legfontosabb forrásanyaga valamely kor művelődéstörténetének.

Magyarországon az egész középkor folyamán egyenletesen haladt előre a könyvkultúra fejlődése. Tetőpontját a 15. század második felében érte el a humanista könyvkultúrában, főleg Mátyás király Bibliotheca Corvinájában. Ez vált a műveltség és könyvkultúra kisugárzó központjává Magyarországon, sőt ma már ismeretes, hogy milyen erős hatást gyakorolt az ország határain túl is. Jelentőségét egyáltalán nem pusztán magas színvonalú könyvművészete, hanem elsősorban tartalmi gazdagsága adta meg, s ebben a vonatkozásban Mátyás király közvetlen, személyes irányító szerepe is tagadhatatlan. Mert bármennyire is igyekezett a marxista történetírás kisebbiteni Mátyás király reneszánszának jelentőségét, és az egészet valami hatástalan királyi hobbinak feltüntetni, kétségtelen nemcsak Mátyás reneszánsz egyénisége, humanista műveltsége, hanem a budai udvar kulturális kisugárzó szerepe, az, hogy itt kell keresni a kor és a következő idők egész műveltségének, így könyvkultúrájának is a kiinduló pontját.

Ellenben ha Zsigmond korát tekintjük, teljesen más képpel találkozunk. Az egyházi könyvkultúra tovább virágzik, bővül, de a királyi udvarnak s vele együtt Zsigmond személyének semmiféle indító, kezdeményező szerepét nem

¹ L. különösen: TÖRÖK Gyöngyi: *Könyvfestészet 1390–1470 közt.* (In: A magyarországi művészet története. I. Magyarországi művészet 1300–1470 közt. Szerk. MAROSI Ernő. Bp. 1987.) – Uő: *La miniatura medioevale in Ungheria con particolare riferimento all' epoca del regno di Sigismondo di Lussemburgo.* Societa di Storia della miniatura. Miniatura. Arte dell'illustrazione e decorazione del libro. 1989. 53–63.

látjuk. Semmi nyoma annak, hogy Budán királyi könyvmásoló, könyvfestő műhely dolgozott volna. Nincsenek adataink külföldi könyvbeszerzésekről vagy kódex-másolatásokról a király számára, nem tudunk könyvtárosról, könyvtárhaználatról, a könyvtárral kapcsolatban a király társaságában tartott szümpozionokról. Persze ilyenekre nemcsak Zsigmond hosszas külföldi útjai, tartózkodásai miatt nem kerülhetett sor, hanem Zsigmond hiányos latin nyelvtudása és az új, kibontakozó humanista műveltség iránt való csekély vonzódása miatt sem lehetett szó erről. Igaz ugyan, hogy van egy csekély számú olyan munka, amelyet szerzője neki ajánlott, de ilyenkor sohasem lehet tudni, gondolt-e a szerző arra, hogy művét a király-császár el is fogja olvasni, vagy pusztán a maga számára akart előnyöket szerezni.

Ha mármost először is a magyarországi egyházi könyvtárakra vetünk egy rövid pillantást, azt kell mondanunk, hogy minden későbbi pusztulás ellenére használható forrásanyag áll rendelkezésünkre, ha nem is a szerzetesi könyvtárakról, de a plébániai és káptalani könyvtárakról. Ezek a könyvtárak a következők: a pozsonyi káptalan könyvtárának 1425-ben készült jegyzéke, a veszprémi káptalan 1429–1437 között készült összeírása, a zágrábi káptalan vagyonteltára a 15. század első feléből, valamint a nagyszebeni plébániai könyvtár könyvjegyzékei. Persze mindezekkel a jegyzékekkel kapcsolatban nem szabad elfelejteni azt, hogy egyik sem modern értelemben vett könyvkatalógus. Tehát egyik tétel sem tartalmazza azt, hogy az illető kötetben hány és milyen munka van, hanem csak nyilvánvalóan az első, vagy a legnagyobb terjedelmű mű címét. Márpedig a liturgikus kódexektől eltekintve a középkori kódexek igen nagy százalékában több mű is található. A kötetek száma tehát nem jelenti az egykor megvolt művek számát. Egyébként a pozsonyi és zágrábi kódexek jelentős része ma is megvan.

A pozsonyi káptalan könyvtárának jegyzékében szereplő 82 kötetnek pontosan a fele, 41 az istentiszteletek célját szolgáló liturgikus könyv. A nemliturgikus könyvek kettő kivételével egyházi vonatkozásúak: egyházjog, szentírás-magyarázat, szentbeszéd stb.

A pozsonyinál jóval nagyobb volt a veszprémi káptalan könyvtára. Ebből 171 kötetről van tudomásunk. 40 százalékuk liturgikus könyv, a többi közt itt is dominál az egyházjog.

Még nagyobb a zágrábi káptalani könyvtár. Ennek vagyonteltára 225 kötetet sorol fel. Egy harmaduk, 75 kötet a liturgikus könyv, a többi között van 32 egyházjogi, 29 dogmatikai mű, 12 szentbeszéd-gyűjtemény és különös módon nem kevesebb mint 24 kötet orvosi könyv.

Mindenesetre mind a három káptalani könyvtárra jellemző az egyházjogi művek nagy aránya. Jól tükrözi ez azt a közismert tényt, hogy a magyarországi papságnak a középkorban inkább egyházjogi, mint dogmatikai műveltsége és érdeklődése volt, ami következett a káptalanok jogi természetű feladatából is, de következett abból is, hogy Magyarország ekkoriban — Zsigmond két efe-

mer kísérletétől eltekintve — „egyetem nélküli ország” volt, tehát a kor nagy dogmatikai vitái meglehetősen elkerülték a magyar papságot, annak ellenére, hogy éppen a szomszédságában nagy probléma volt a huszitizmus kérdése, sőt ennek nyomai Magyarországon is föllelhetők voltak. De éppen a könyvanyag bizonyítja, hogy a magyar tudományosság talán a valóságosnál nagyobb szerepet tulajdonít a huszitizmus hatásának Magyarországon Zsigmond korában.

A káptalani könyvtárakkal ellentétben a plébániai, sokszor már jelentős nagyságú könyvtáraknak, úgy látszik, az összetétele egészen más volt. Igaz ugyan, hogy pontos ismereteink csak a nagyszzebeni plébánia könyveiről vannak, de ez valószínűleg jellemző lehetett a többi nagyobb városi plébániai könyvtárra is. Egyházi munka Nagyszebenben csak elvétve akadt. Ez érthető, mert a plébániáknak nem volt jogi szerepük, feladatuk a pasztoráció volt. A könyvek közt a legtöbb teológiai. Főleg összefoglaló munkák, morális teológiai dolgok, köztük elég sok a patrisztika. Nagyon sok a szentbeszédgyűjtemény, elég sok a bibliamagyarázat. Teológiai vitairatot mindössze egyet találunk, amely Wyckliffre vonatkozik. Világi tartalmú könyv pedig éppen csak egy-kettő akadt, kivételként. Hogy mennyi volt a liturgikus könyv, arról nincsenek adataink, mert azok nyilvánvalóan nem a könyvtárban voltak.²

Ha mármost a királyi udvarra és Zsigmond király személyére fordítjuk tekintetünket, meglehetősen kiábrándító képet kapunk. Mályusz Elemér monográfiájában Zsigmond személye nem valami vonzó alakként áll előttünk. Nagy Sándor-i ambíciók és vesztett csaták sorozata, lovagi szerepben tetszelgés a személyes bátorság hiányával, humánus és békítő szerep mellett valami megdöbbentő szadizmus. Művelődési szerepéről Mályusz nem sokat ír, őt mindig inkább a társadalomtörténeti és politikai vonatkozások érdekelték. De legalább egy ponton optimistán nyilatkozik: „A kor könyvműveltségének napjainkra maradt emlékei a királyi udvarhoz, sőt személy szerint Zsigmondhoz fűződnek. Nem díszes kiállításuk az egyedüli bizonyíték, hogy csak a király lehetett megrendelőjük; más közvetlen kapcsolatokra is utalhatunk. A bécsi Nemzeti Könyvtár három kódexe közötti összefüggésről és Zsigmond mecénási szerepéről az illuminátorok munkája tanúskodik.” Ez a három kódex Mályusz szerint egy breviárium, Guido de Columna *Trójai története* és a *Legenda aurea*. Mályusz részletesebb következtetéseket is levon abból, hogy „a naponta használt breviárium mellett, ha nem is ennyire rendszeres, gyakori olvasmány lehetett a másik két könyv”.³

Persze már azt is nehéz elképzelni, hogy Zsigmond naponta sok időt töltött volna a csak a papságra kötelező breviáriumozással; mint a továbbiakból kiderül, a valóságban a három könyv egyike se volt soha Zsigmondé. Ami pedig

² Minderről rövid összefoglalás: CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Bp. 1987. 44–50.

³ MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Bp. 1984. 268–269.

azt az érvet illeti, hogy a három kódex illuminálásában a nagy osztrák illuminátornak, Martinus Opifexnek a keze ismerhető fel, és ez is Zsigmond tulajdonosi voltának bizonyítéka, meg kell jegyezni, hogy teljesen valószínűtlen, hogy Zsigmond éppen osztrák miniátort foglalkoztatott volna, hiszen neki nem sok kapcsolata lehetett Béccsel. Akkor még Bécs nem császári székhely, és az is kérdéses, hogy Zsigmond ebben a Habsburg birtokban levő városban hosszabb időt töltött volna.

Az említett három könyv közül az elsőről, az Österreichische Nationalbibliothek Cod. Lat. 1767 jelzetű *Horae canonicae*járól sokáig tartották azt, hogy Zsigmond számára készült azon az alapon, hogy az első lapon ott látható alakokat Zsigmondnak, Borbála királynénak és a választófejedelmeknek tekintették. De azt mindenki elismerte, hogy a kódexet 1447-ben III. Frigyes számára fejezték be, így sohasem kerülhetett Zsigmond kezébe. Újabban Gerhard Schmidt bebizonyította, hogy az alakok azonosítása is téves, azok közt is már III. Frigyes látható.⁴

A másik bécsi kódex (a *Trójai történet*) — bár Mályusz jelzetet nem ad — csak a Cod. Lat. 2773 lehet. Ez a kódex, mint Hoffmann Edit írja, a „hagyomány szerint” ha nem is Zsigmond, de felesége, Czillei Borbála tulajdona volt, de ennek a hagyománynak szerinte semmi bizonyítéka⁵ nincs. Így tehát semmiképpen nem lehet Zsigmond hiteles könyvei közt említeni.

A harmadik állítólagos Zsigmond-olvasmány Jacobus de Voragine Cod. Lat. 326 jelzetű példányát általában III. Frigyes könyvének tartották. Hoffmann Edit ugyan megpróbálta bizonyítani, hogy előbb Zsigmondé lehetett, mert a szokványos szöveg ki van egészítve Szent Istvánra és Szent Lászlóra vonatkozó, viszonylag rövid részekkel. Márpedig Hoffmann Edit szerint ezt bizonyára nem Frigyes tette, hanem Zsigmond, aki érzelmileg is magyarnak tartotta magát.⁶ Csakhogy eltekintve attól, hogy Frigyes császár — bár jogtalanul — mindig igényt tartott a magyar koronára, és attól, hogy ugyancsak Bécsben van a *Legenda aurea* egy másik olyan, még a 14. században készült példánya (Cod. Lat. 14600), amelyben éppen úgy megvan Szent István és László, mint a Cod. Lat. 326-ban,⁷ de a fő bizonyíték az, hogy az első iniciálében az 1447-es évszám olvasható és hogy a lapszéli keretekben két helyen is ott látható Ausztria címe-re, márpedig Luxemburgi Zsigmond sohase volt Ausztria ura, sőt ott olvasható a Frigyes-kódexekre annyira jellemző „AEIOU” (Austriae est imperare orbi universae) jelmondat.

⁴ SCHMIDT, Gerhard: *Zsigmond császár és a könyvfestészet*. (In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I. Bp. 1987. 181–192.)

⁵ HOFFMANN Edit: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 29–36.

⁶ *Uo.* A kódex mikrofilmje: MTA Könyvtára. Mf 6539/I.

⁷ CSAPODI Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Bibliotheca Hungarica I*. Bp. 1988. 220. sz. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 23/98)

Ezek után nézzük meg, mit derített ki eddig a kutatás Zsigmond király könyvtárára vonatkozólag, és mi a valóság. Zsigmond könyvtáráról először Fraknói Vilmos közölt egy jegyzetek nélküli cikket a *Budapesti Szemlében*. Ugyanezt a szöveget újra közölte 1927-ben, Fraknói halála után a többszerzős *Bibliotheca Corvina* című kötet. Ebben Fraknói szövegéhez Főgel József csatolt részletes bibliográfiát és jegyzetanyagot, benne a Zsigmond könyvtárából ismert művek címeit.⁸ Persze, nehezen képzelhető el, hogy ezt a címanyagot az egyébként olyan kiváló Főgel József maga állította volna össze, mert olyan felületes és szinte egészében téves, hogy csak azt lehet elképzelni, hogy ennek összeállítással valaki mást, kevésbé hozzáértő személyt bízott meg.

Itt a következőket olvashatjuk Zsigmond könyveiről:

„többek közt ott találhatjuk a következőkben felsorolt 32 művet. Ezek: Bartolus de Squarcialupis de Plumbio: Colcodei seu liber de peste. — Eberhardus Windeck: Vita Sigismundi imperatoris et regis Hungariae et Bohemiae. — Martinus Erlinger von Atensheim: Constitutio et reformatio Christianitatis. — Leonellus Estensis: Oratio ad Sigismundum imperatorem, An. 1432. — Altera oratio eiusdem in urbe ad Sigismundum. — Collaudatio imperatoris Sigismundi in concilio Constantiensi in sermone abjudicationis Hieronymi de Praga. — Cincius Romanus: Oratio ad Sigismundum imperatorem. — Matheus de Perusio: Oratio nomine civitatis Perusinae coram Sigismundo imperatore. — Litterae VII universitatis Parisiensis ad imperatorem Sigismundum. — Johannes Gerson (rector universitatis Parisiensis): Sermo coram Sigismundo. — Thomas Ebendorfer de Hasselbach: Crisis Sigismundi imperatoris. — Ludovicus Pontano Romanus: Oratio ad Sigismundum imperatorem. An 1433. — Nicolaus Manfredus de Cruce: Oratio pro Lucensi patria contra Florentinum populum coram Sigismundo imperatore. — Petrus de Gualfredinis: Stemmata imperialia. — Franciscus Barbarus: Oratio ad Sigismundum imperatorem. — Petrus de Gualfredinis: Oratio ad Sigismundum Caesarem Italiam advenientem. — Ambrogio Traversari Camaldulensis: Orationes in Tata habitae, litterae de Palatio Budansi ad Sigismundum imperatorem. — Albicus doctor: Regimen corporis humani Sigismundo dicatum. — Johannes Aurispa: De discessu regis Sigismundi. — Res gestae sub Sigismundo imperatore, a cancellario comitum de Oettingen. — Nicolaus Perotti: Versus ad imperatorem Sigismundum. an. 1433. — Poggio Bracciolini: De coronatione Sigismundi imperatoris carmen. — Sermo secretae editus de Sigismundo imperatore. — Benedictus de Pileo (Pegli): Ecloga ad honorem Sigismundi imperatoris. — M. Fl. Cieco: Componimento in terza rime, offerto all'imperatore Sigisundo. — Pier Paolo Vergerio: Arrianus de rebus gestis Alexandri Magni ad Sigismundum imperatorem. — Antonio Panormita: Hermaphroditus, Sigismundo imperatori dicatus. — Francesco Filelfo: Oratio ad Sigismundum imperatorem. — Georgius Coriarius: Oratio ad Sigismundum imperatorem. — Johannes archiepiscopus Tarentinus: Orationes duae ad synodum et una ad Sigismundum imperatorem. — Poema anonymi ad honorem Sigismundi imperatoris. An. 1433. — Dante: Divina comoedia.

Összesen 32 tétel, de mint látjuk, ebből nem kevesebb mint 15 beszéd, mégpedig egy kivétellel 2–4 oldalas szövegek, amelyeket Zsigmond sokfelé tett utazásai, illetve a zsinatokon való részvétel alkalmával mondtak el tiszteletére.⁹ De először is ezek terjedelmüknél fogva nem lehettek kódexek, és a leg-

⁸ FRANKÓI Vilmos – FŐGEL József...: *Bibliotheca Corvina*. Bp. 1927. 89.

⁹ Nagyrészt egyszerű átvétel a *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorumból*. I–X. Vindobonae, 1864–1899.

kevésbé sem valószínű, hogy a rövid üdvözlő szövegeket írásban is átnyújtották volna neki. Egyébként ezek a szövegek különböző gyűjteményes kötetekben maradtak ránk, több tucat, vagy akár száz egyéb beszéd közt. Tehát semmiképpen sem könyvek. Nem is beszélve arról, hogy a *Sermo secretus*, amennyiben a címből megállapítható, inkább valami Zsigmond ellenes szöveg lehet, mint királyi könyv. A 3 lapnyi szöveg egy 1452 után készült vegyes tartalmú kötetben maradt fenn (München. Bayerische Staatsbibliothek Cod. 9711). A nyomtatott katalógus¹⁰ szerint a cím pontosabban így szól: *Sermo secreta editus de Sigismundo rege Romanorum secundum gestorum eiusdem conditionem*.

Az egyetlen nagyobb terjedelmű a beszédek közt (30 lap) Corriariusé, de ez meg tisztán a bázeli zsinat ügyeivel foglalkozik, a zsinaton elmondott beszéd és a cím valószínűleg csak azért mondja, hogy Zsigmond jelenlétében adta elő a szerző, hogy nagyobb nyomatékot adjon az egésznek.¹¹

Van azután a címek közt 6 vers, amit Zsigmond király tiszteletére készítettek. Bizonyosan ezeket is mint fölköszöntőket mondták el, s ha esetleg írásban is átnyújtották — amire semmi adat nincs —, rövidségüknél fogva ezek sem könyvek.

Két cím levelekről szól. Az egyik a párizsi egyetemnek Zsigmondhoz intézett 7 levele, a másik Thomas Ebedorfer de Hasselbach *Crisise*. De ezt a címet a bécsi katalógus alapján helyesbíteni kell, így: *Crisis in litteras Sigismundi imperatoris, datae Bohemis et Moravis* (ÖNB Cod. Lat. 4704). Így mindjárt világossá válik, hogy a 4 oldalnyi szöveg sem lehet Zsigmond könyve.

Marad tehát a 32 címből 9. Ezek közül az *Arrianusszal*, a *Squarcialupisszal*, a *Panormitával* és a *Dante-kódexszel* majd később foglalkozunk. A másik ötről a következőket lehet mondani:

Eberhardus Windeck *Vita Sigismundi imperatoris et regis Hungariae et Bohemiae* c. műve (ÖNB Cod. Lat. 2913) csak 1456-ban készült, így számunkra tárgytalan. A *Res gestae* egy mindössze két levélnyi szöveg, egy, a 16. század elejéről származó kódexben maradt fenn, amelyet Aventinus gyűjtött össze. Helyesen: *Res gestae sub Sigismundo imperatore, scriptae a cancellario comitum de Oettingen inde ab anno 1361 ad annum 1417*.

A müncheni Nr. 215-ként jelzett Albicus medicus: *Regimen corporis humani Sigismundo dicatum* a müncheni nyomtatott katalógusban az itt megadott jelzet alatt nem található. Ott Leonardus Estensisnek van egy *Arenga ad Sigismundum Caesarem*-ja. Talán arra lehet gondolni, hogy a jelzet téves, mert a müncheni Cod. Lat. 125-ben valóban van Magister Albicus archiepiscopus Pragensis *Regimen corporis humani*-ja (3 lap szöveg), de ez nincs Zsigmondnak ajánlva. Petrus de Gualfredi *Stemmata imperialiája* az ÖNB Cod. Lat. 5180 jel-

¹⁰ *Catalogus codicum Latinorum Bibliothecae Monacensis*. Monachii 1892-től.

¹¹ Kiadta CONTARENUS, Iohannes: *Addenda Veneta*. I. Venetiae, 1757. 8–9.

zetű 15 – 16. századi kódexben összesen 9 levelet tesz ki, és semmi jele annak, hogy Zsigmond számára készült volna.

Az ugyancsak a Fögel-jegyzékben szereplő Martinus Erlinger von Attesheim *Constitutio et reformatio Christianitatis* 1477-ből való német fordításban maradt fenn (ÖNB Cod. Lat. 2975). Közelebbit nem tudunk róla. Végül Aurispa *De discessu*ja nem ír „regis Sigismundi”-t, hanem csak „regis Ungariae”-t. A gyűjtemény pedig, amely a vers szövegét fönntartotta, 1460 – 1464 között készült, s így teljesen bizonytalan, hogy a király alatt okvetlenül Zsigmondot kellene-e értenünk.

A fentiek alapján érthető, hogy Hoffmann Edit a *Régi magyar bibliofilek* c. művében 1929-ben már csak 9 kódexszel foglalkozik, amelyeket joggal avagy jogtalanul Zsigmondénak tartott. Ő persze azokkal a művekkel nem foglalkozik, amelyek egykor meglehettek Zsigmond tulajdonában, de nem maradtak ránk, mert ő célkitűzésének megfelelően csak ma is meglévő kódexeket tárgyal itt is.

A Hoffmann Editnél első háromként szereplő tétellel (Imádságos könyv = *Horae canonicae*, Guido de Columna: *Bellum Troianum*, és Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*) már Mályusz könyvével kapcsolatban szóltunk. Egyébként is nyilvánvaló, hogy Mályusz éppen Hoffmann szövegének felhasználása alapján vette ezeket Zsigmond ránkmaradt könyveinek. Ezekről pedig már láttuk, hogy sohasem voltak Zsigmond király tulajdonában.

Negyedikként Hoffmann Edit a sokszor még ma is tévesen *Liber de septem signis* címen emlegetett, de a valóságban Kyaser *Bellifortis*-töredéket sorolja Zsigmond ránkmaradt könyvei közé (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. Mai jelzete K 465). Ezt az inkább fantasztikus, mint reálisan használható hadigépeket tartalmazó művet, illetve pusztán annak elejéről fönntmaradt asztrológiai vonatkozású képeket, a bolygókat szimbolikusán, lovasok alakjában ábrázoló és néhány sor szövegrészeket tartalmazó részt, ahol a képek közt a Napot szimbolizáló lovas alakjában világosan föl lehet ismerni Zsigmond alakját, magunk is Zsigmond könyve maradványának bizonyítottuk.¹²

Kétségtelenül Zsigmond könyve volt a Fögel-jegyzékben is, Hoffmannál is szereplő Bartolus de Squarcialupis: *Colcodei seu Liber de peste* (ÖNB Cod. Lat. 2349). Ennek kolofonjában ugyanis ez olvasható: „Explicit liber colcodei . . . ad salutationem . . . caesaris semper augusti Sigismundi regis Boemie et Ungarie”. Az első iniciáléban is ott van az arany alapon fekete egyfejű sas címer.¹³ Min-

¹² CSAPODI Csaba: *Az úgynevezett „Liber de septem signis”, Kyaser „Bellifortis”-ának budapesti töredékéről* = MKsz 1966. 217–236. – Uő: *Ein „Bellifortis”-Fragment von Budapest* = Gutenberg Jahrbuch 1974. 18–28.

¹³ HERMANN, H. J.: *Die Handschriften und Inkunabeln der italienischen Renaissance*. I. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. VIII/VI.) Leipzig, 1930. 9. sz. – A kódex mikrofilmje: MTAK Mf 2779/II.

denesetre a császárrá koronázása és a halála közötti időre kell tennünk. Az egész kötet mindössze 54 fólióból áll, és nyilvánvalóan gyakorlati célra, a pestis elleni védekezésre készült, az irodalomhoz, az irodalmi műveltséghez nincs köze.

Az ajánlás szerint Johannes de Serravalle valóban Zsigmondnak szánta Dante *Divina Comoediájának* latin fordítását. De hogy ez az Egerben (Főegyház-megyei Könyvtár P. V. 1.) őrzött, csak egyszerű vörös kezdőbetűkkel díszített, részben pergamenből, részben papírból álló kódex a fordító által a császárnak átnyújtott példány-e vagy csak annak egykorú másolata, vagy éppen a leíratás céljára készült alappéldány, arról eltérnek a vélemények. Csak hát itt megint fölmerül a probléma: Zsigmond szellemi műveltségének, érdeklődési körének és egész tevékenységének alapján igen-igen kérdéses, hogy ezt az annyira nehéz és komplikált szöveget felolvastatta volna magának, vagy pláne éppen az, hogy ő maga olvasta volna. Könnyen lehetséges, hogy csak a fordító a maga érdekében dedikálta és adta át Zsigmondnak a művet, kellő honorárium reményében.

A következő tétel, amelyről Hoffmann Edit megemlékezik, de a Fögel-féle jegyzékben nem szerepel, az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 115 számú kódexe, Antonius Minuccius: *De feudis libri VI, cum glossis Columbini et aliorum*. Azt írja róla, hogy régebben Zsigmond könyvének tartották, de szerinte csak másolat lehet. Viszont nem veszi észre azt az ellenmondást, hogy ugyancsak az ő közlése szerint a szerző munkáját Frigyes császár és Orbán pápa konstitúcióira támaszkodva írta meg. Így tehát semmiképpen se lehetett Zsigmondé. Hasonló tévedés Bartoniek Emma katalógusában, ahol a kódex kezdetét így idézi: „In nomine domini nostri ihesu christi domini friderici” és itt zárójelben helyesbítí (sic! „recte: Sigismundi”).¹⁴ Ezt a helyesbítést nem indokolja, talán Hoffmann Edit szövege zavarta meg. Mindenesetre az bizonyos, hogy a szöveg végén pápai megerősítésként olvasható: „... has leges a frederico romanorum imperatore. . . editas laudamus. . .” A szöveg első iniciáléjának császári alakjában is így III. Frigyest kell keresnünk, nem Zsigmondot.

Nyolcadikként következik Dietrich von Niem Bécsben őrzött *Viridarium imperatorum et regum Romanorum, extractus de memorialibus gestis antiquorum Germanorum, qui reipublicae praesederunt* (ÖNB Cod. Lat. 496), melyről Hoffmann Edit csak mint Csontosí részéről tévesen Zsigmondénak tulajdonított kódexről ír. Szerinte inkább V. Lászlóé lehetett. A művet szerzője a bevezető sorok szerint 1411-ben Rómában írta, bizonyára nem Zsigmond számára, hiszen az akkor még nem volt császár. Hogy pedig a példány kinek a tulajdonában volt, arra a címertan ad pontos feleletet. Az első levél lapszéli keretdíszében egy sor címer van: császári, cseh, magyar vágások, morva sas és

¹⁴ BARTONIEK Emma: *Codices manu scripti Latini*. Vol. I. *Codices Latini medii aevi*. Bp. 1940. 106. (A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának címjegyzéke XII.)

kiemelten Ausztriáé.¹⁵ Zsigmondé tehát nem lehetett, mert Ausztria nem tartozott a birtokai közé; V. Lászlóé sem, mert ő meg nem volt császár. Pontosan ráillik azonban a címersorozat Habsburg Albert császár és magyar királyra. A kódex tehát az ő számára készült (1437–1439 között) és nem lehetett köze Zsigmondhoz.

Végül az utolsóként tárgyalt, *Hét penitenciális zsolnárként* jelzett bécsi (Cod. Lat. 2784 jelzetű) kódexről ő maga is azt mondja, hogy a régi bécsi könyvtári katalógus alaptalanul tulajdonította Zsigmond könyvének. Ebben a teljesen egyszerű, német nyelvű imádságokat tartalmazó *Collectio variarum praecum Germanicarum* kötetben semmi se utal arra, hogy Zsigmondé lett volna.

Ezek után visszatérhetünk a Főgel-jegyzéknek azokra a darabjaira, amelyek Hoffmann Editnél azért hiányoznak, mert csak tudomásunk van róluk, de a példányok nem maradtak fenn.

Elsőként kell megemlíteni a Nagy Sándor életrajzot, amelyet a jegyzék Piner Paolo Vergerio munkájaként sorol föl, pedig Arrianusnak ezt a munkáját ő csak fordította. Valóban Zsigmond számára, méghozzá Vergerio magyarországi tartózkodása alatt, kétségtelenül azért, mert jól ismerhette Zsigmond Nagy Sándor-i ambícióit. A különös csak az, hogy a jelek szerint ez a könyv nem került a királyi könyvtárba, mert, ha ott lett volna, nem kellett volna Mátyás királynak ezt a Vergerio-féle Arrianus-fordítást 1480 után Nápolyban lemásoltatnia a maga számára. Ez a kódex ránk is maradt, a Vatikáni Könyvtárban található Cod. Vat. Lat. 5268 jelzet alatt.

Nem válik különösebben dicsőségére Zsigmond királynak, hogy Panormita Beccadelli éppen neki ajánlotta *Hermaphrodita* című obszcén versgyűjteményét.

Petrus de Gualfredinis *Stemmata imperialitája* minden indokolás nélkül, valószínűleg pusztán tárgya miatt szerepel a Főgel-féle jegyzékben. Itt tehát csak a lehetősége áll fenn annak, hogy a szerző Zsigmond számára készítette, illetve ajánlotta föl. Végül azt sem tudni, miért olvasható a jegyzékben Zsigmond könyvtárának darabjaként Martinus Erlinger von Attensheim *Constitutio et reformatio Christianitatis*című munkája.

Itt említjük meg, hogy a koppenhágai Kongelige Bibliotek 1926-ban megjelent nyomtatott kódexkatalógusában Theo 540 4to jelzet alatt is szerepel egy Zsigmondnak tulajdonított kódex, de ez is tévedésen alapszik. Ebben az 1422-ben készített *Breviáriumban* újkori bejegyzés állítja azt, hogy egykor Zsigmondé volt. Bizonyos, hogy a későbbi bejegyzés téves megállapítása onnan származik, hogy a kódex kötésén kétféjű sas látható. Éppen ezért nem lehetett Zsigmondé, mert az ő címerében egyfejű sas van. Föltételezhető, hogy a kötés

¹⁵ A lap színes reprodukciója megtalálható a SZILÁGYI Sándor szerkesztette *A magyar nemzet története* 3. kötetében: 612–613. Itt egyébként már helyesen Albert szerepel a kódex tulajdonosaként.

későbbi időben került a kódexre, sajnos a kötés időpontjáról a katalógus nem ad tájékoztatást.¹⁶

Teljesen bizonytalan az az adat, amit Berkovits Ilona közöl *Magyar kódexek a XI–XVI. században* című munkájában, hogy Zsigmond franciaországi tartózkodása idején szerződtette Perrin miniátort, de szerinte is semmi mást nem tudunk róla, mint a nevét. Forrásadatra Berkovits nem hivatkozik.¹⁷

Végre 1967-ben úgy látszott, hogy fölbukkant egy remek szép kivitelű kódex, amely Zsigmond számára készült. Ez a zágrábi káptalan MR 156 jelzetű *Biblia Veteris Testamenti* kötete. Hatalmas méretű, rendkívül díszes, nagy értékű kódex, amelynek datálásával és készítettőjének megállapításával Berkovits Ilona próbálkozott.¹⁸ A kódex nem egy illuminátor kezére vall, de a legkiválóbb meg is nevezi magát: „ladyas”. Ez a név, tulajdonképpen Ladyslaus, 1365 és 1410 közt többször fölmerül a prágai festők testületének könyvében, ő lehetett a prágai királyi könyvfestőműhely legkiválóbb művésze IV. Károly császár és Vencel király korában. Berkovits Ilona itt valóban a heraldika tudományát hívta segítségül a datáláshoz, de sajnos egészen téves fölhasználással, s így eredményeit se lehet elfogadni. Berkovits abból indul ki, hogy a kódex díszes első levelének lapszéli keretében a császári, arany alapon egyfejű sas-címer látható. Szerinte azért nem készülhetett Vencel számára — akkor se, ha a prágai műhelyben írták és díszítették —, mert nincs rajta a fehér oroszlán, Csehország címere, tehát a tulajdonos Zsigmond császár, aki vagy a maga számára a prágai műhelyben készítette, vagy Ladislaust más könyvfestőkkel együtt Magyarországra hozta, s így a kötet Magyarországon készült, vagy fogsága idején, vagy közvetlen kiszabadulása után, mert egy ábrázoláson — szerinte — királyi ruhás alak börtönben imádkozik.

De hát először is 1401 táján Zsigmond még nem volt császár, sőt koronázása csak évtizedek múlva, 1433-ban történt. Csehországban pedig Vencel uralma idején aligha készítettett kódexet. A császári címer alapján tehát éppen az a bizonyos — ha valóban 1401 táján készült —, hogy a kódex nem lehetett Zsigmondé s így alaptalanok azok a messzemenő következtetések, amelyeket Berkovits levon arra nézve, hogyan hatott a cseh könyvfestő művészet a magyarra és miért váltotta fel az „új irányzat” a magyar Anjouk olasz irányzatát. De ha a cseh címer hiánya miatt nem lehetett Vencel kódexe, miért tartja Berkovits Zsigmond kódexének, ha a magyar címer nincs benne, pedig akkor Zsigmond nem volt más, mint magyar király?

¹⁶ CSAPODI – CSAPODINÉ: *i. m.* II. Bp. 1993. 1875. sz.

¹⁷ BERKOVITS Ilona: *Magyar kódexek a XI–XVI. században*. 2. kiad. Bp. 1975. 38. — Ugyanezt az adatot közli WEHLI Tünde HOFFMANN Edit munkájának reprintjében. (Bp. 1992.) 229.

¹⁸ BERKOVITS Ilona: *Une bible de Sigismond de Luxembourg en Yougoslavie* = Sbornik Národního Muzea v Praze. 21. 1967. 267–273. (Az első oldal elég homályos reprodukciója is közölve itt.)

A heraldika helyes alkalmazása révén csakis azt állíthatjuk, hogy a császári címer csak IV. Károlyra utalhat, akinek prágai uralkodása idején már „ladyas” Prágában működött. (Károly 1378-ban halt meg.) Ez adja meg a magyarázatát annak a képecskének is, amelyről Berkovits állapítja meg, hogy IV. Károly trónon ülő alakja előtt két ifjú herceg látható, természetesen két fia, Vencel és Zsigmond. Miért lenne egy ilyen kép akár Vencel, akár Zsigmond kódexében? Berkovits maga mondja, hogy nem ismerünk olyan Vencel-kódexet, amelyben Zsigmond ábrázolva volna, sem pedig olyan Zsigmond-kódexet, amelyben Vencel lenne látható. (Sajnos éppen az a baj, hogy alig van, amit Zsigmonddal kapcsolatba hozhatunk, nem hogy olyant kereshetnénk, amelyben Vencel képe is ott van.)

Még egy apróságra szeretnék kitérni, amit általában nem szoktak meggondolni. Ez pedig az az emberi tulajdonság, amit úgy hívnak, hogy prezbiópia, vagyis öregkori szemváltozás. 40 éven felül elkezdődik a szemlencse meszesedése és ennek folytán alkalmazkodó képességének csökkenése. Ezért kell az addig szemüveget nem viselő embernek 40 éven felül elkezdeni olvasáshoz a szemüveg viselését. Mielőtt azonban a szemüveg használata meghonosodott volna, 40–45 éven túl, esetleg sok erőltetéssel és fejfájással sem lehetett finom apró betűket másolni, miniatúrákat festeni. Márpedig, ha Ladislaus pictor már 1365-ben szerepel a cseh festők könyvében, akkor még ha — ami nem valószínű — 20 éves korában már festőként dolgozott, 1401-ben minimálisan 56 éves volt. Nem lehetett volna képes ragyogó szépségű illuminátori munkára ilyen magas korban; ez is arra ok, hogy a kódexrendelőnek Károly császárt tartasuk, s a kódex keletkezését jóval 1401 elé tegyük és semmiképpen ne Magyarországra.

Még csak annyit, hogy bár a megrendelő nyilvánvalóan IV. Károly volt, de a bibliát nem a maga számára készítette, hanem valamilyen egyházi személynek, talán a prágai püspöknek, mert a szöveg első iniciáléjában püspöksüveges személy magyaráz előtte a földön ülő papi(?) személyeknek.

Így tehát az egyetlen, valóban királyi szépségű kódex esetében is el kell vetnünk Zsigmond tulajdonosi voltának lehetőségét.

A legutóbbi években, 1987-ben rendezett kiállítás alkalmával kiadott *Művészet Zsigmond király korában* című kiadvány első kötetében Veszprémi László foglalkozott a Zsigmond-kori illusztrált technikai és haditechnikai kéziratokkal.¹⁹ Ebben a tanulmányban cím nélkül említ egy „tollrajzokkal díszített”, de szöveg nélküli kéziratot a bécsi Kunsthistorisches Museum fegyvergyűjteményéből (Ms. P. 5014), amelynek „Képes ajánlása Zsigmond császárnak szól.” Közelebbit nem ír a kéziratról, így nem tudjuk, valódi kódexről van-e szó, s ha

¹⁹ VESZPRÉMY László: *Illusztrált technikai és haditechnikai kéziratok Zsigmond korában*. In: *Művészet Zsigmond király korában*. I. Tanulmányok. Bp. 1987. 212–225.

igen, mindenképpen Zsigmond tulajdona volt-e. Másik minket érdeklő adata arról szól, hogy a Taccola néven ismertté vált Mariano di Jacopo *De ingeni- is* című, Firenzében őrzött (Biblioteca Nazionale Fol. 766) a kolofon szerint Sienában 1432-ben másolt szövegének egy helyén magát Zsigmondnak ajánlja, és kifejezi készségét, hogy szeretne Magyarországra jönni. Egy bejegyzés is olvasható benne, hogy „Hic liber continet in se multas quaestiones expositas sic per [...] romanorum regem dominum Sicismundum[!] [...] Diadematis[?] Imperii Coronatum.” A kötetben ott látható Zsigmond király allegorikus (nem portrészzerű) képe is. Veszprémi azt írja, hogy „A Rómában lezajlott koronázás után a *Regesta imperii* bejegyzései szerint Zsigmondot Mantovában felkereste a sienaiak egy csoportja. Köztük Taccola, akit szeptember 24-én a comes palatinus bőkezűen adományozott címével tüntettek ki. A kézirat Zsigmondnak történt átadására semmi jel nem mutat.” Persze már az is különös a kötetrel kapcsolatban, hogy még 1432-ben készült Sienában: „Feliciter finit. . . in domo sapientiae Senensis in anno domini Millesimo CCCCXXXII.” Bár sok más kép mellett Zsigmond allegorikus, tehát nem portrészzerű alakja is benne van, de a kolofonban nem írja a scriptor, hogy az ő számára készítette volna. Az említett későbbi bejegyzést pedig csak úgy lehet érteni, hogy a mű bizonyos részeit még a császári koronázás előtt ismertették Zsigmonddal, a „római királlyal”, akit azután császárrá koronáztak.

Egyáltalán nem lehet Zsigmond könyveként elfogadni a Vatikáni Könyvtár Cod. Vat. Lat. 5697 jelzetű, Petrus Comestor közismert *Historia scholasticájá*t tartalmazó kódexét, amelyről Gerhard Schmidt azt írja: „Az egyetlen, számomra ismert, nagy valószínűséggel Zsigmond személyes tulajdonát képezőnek tekinthető, jelentős művészi értékű könyv”.²⁰ Schmidt szerint azért lehetett Zsigmondé, mert az ornamentikában gyakran ott látható a cseh és a birodalmi címer, s mivel a kézirat egyértelműen cseh eredetű, a katolikus párt valamelyik tagja ajándékozhatta Zsigmondnak prágai koronázása (1420) alkalmából, vagy a későbbi nyugtalan időkben. Dehát Zsigmond 1420-ban még nem volt császár. Viszont a magyar címer teljes hiánya kétségtelen bizonyítéka annak, hogy éppen Zsigmondé nem lehetett, hanem csak Vencelé, akinek kódexeiben éppen ezt a két címet, tehát a császári és a cseh címet találjuk egymás mellett.

Teljességgel érthetetlen számunkra ugyanebben a gyűjteményes kötetben Pajorin Klára kijelentése, hogy „A bécsi Österreichische Nationalbibliothek III. Frigyes könyvei között ma 14 Zsigmond könyvtárából származó kódexet őriz”.²¹ Hivatkozás: Lhotsky: *Die Bibliothek Kaiser Friedrichs III.* Sajnos Lhotsky tanulmányában ilyen adat egyáltalán nem található, s eddig egyáltalán nem bukkant föl olyan adat, mintha a bécsi könyvtárban 14 hiteles Zsigmond-kódex

²⁰ I. m. 184.

²¹ PAJORIN Klára: *A magyar humanizmus Zsigmond-kori alapjai.* (Az előző tétel alatt közölt gyűjteményes kötetben.) 200.

lenne.²² Itt tehát csak valamilyen félreértésről lehet szó. Ugyancsak nem tudjuk elfogadni azokat az optimista következtetéseket Pajorin Klára cikkében, hogy milyen nagy fokban volt Zsigmond az új, humanista műveltség magyarországi meghonosításában részes. Mert pusztán annak a megállapítása, hogy milyen műveltek voltak azok az itáliai humanisták, akik megfordultak Zsigmond budai udvarában, illetve akikkel találkozott a konstanci és a bázeli zsinaton, még egyáltalán nem bizonyítja azt, hogy Zsigmondra ezek szellemi hatást is gyakoroltak volna. Sőt éppen a császár- király könyvtárának vizsgálata győz meg ennek az ellenkezőjéről.

Zsigmond sem saját műveltségének nem volt következetes fejlesztője, sem országa kultúráját, könyvműveltségét nem emelte. Ilyen irányú tevékenysége, illetve tevékenység-hiánya inkább kiábrándító, főleg ha arra gondolunk, hogy Zsigmond testvére volt Vencel cseh királynak, kora legjelentősebb bibliofil könyvgyűjtőjének, akinek ránk maradt kódexei a cseh könyvfestőművészet tetőfokát jelentik. Vencel könyvtárát pedig Zsigmond örökölte. Viszont semmi nyoma annak, hogy tisztában lett volna értékével és fejleszteni törekedett volna. Ennek már az is bizonyítéka, hogy míg a Corvinából fennmaradt három Vencel-kódex tanúsága szerint Mátyás a Vencel-címereket átfestette a magáéval, Zsigmond ezt nem tette. Nem valószínű, hogy éppen ebben az esetben a testvéri szeretet játszott volna szerepet.

Végeredményben tehát azt kell megállapítanunk, hogy Zsigmond, mint sok más egyébben is, a magyar könyvtártörténetben és így általában a magyar művelődés alakításában is az elmulasztott lehetőségek embere volt. Ha ő Mátyáshoz hasonló egyéniség, a magasabb szellemi műveltség iránt érdeklődő ember lett volna, a budai könyvtár már Mátyás előtt évtizedekkel kezdhetne volna meg ragyogó kibontakozását.

Ugyanerre a mulasztásra és érdektelenségre mutat az, hogy őbenne, aki kora sok neves olasz humanistájával került kapcsolatba a zsinatokon, a korai reneszánsz műveltségnek nyomai se fedezhetők föl. Nem jelenti az irodalom iránti érdeklődését az a homályos adat, ami egy „lector”-ra vonatkozik.²³ Mályusz ebből a szóból arra következtet, hogy Bilkei István lektor neki olvasott volna föl és magyarázta neki Dante homályos részeit. Hiszen maga Mályusz írja, hogy Bilkeiről „sajnos alig tudunk valamit”. Talán egészen más foglalkozása volt. Azt sem tudjuk, hogy a királyi udvarban élt-e.

Valóban megdöbbenő az is, hogy bár a korai itáliai humanizmus nagy alakja, Pier Paolo Vergerio Zsigmond társaságában jött Magyarországra, ott élt és halt meg majd negyed század múlva, úgy látszik, mégsem gyakorolt semmi hatást Zsigmondra. A magyarországi humanizmusnak — Vergerio hatására —

²² LHOTSKY, Alphons: *Die Bibliothek Kaisers Friedrichs III.* (— — : Aufsätze und Vorträge. Bd. II. Das Haus Habsburg. Wien 1971.) 223–238.

²³ MÁLYUSZ: *i. m.* 269–270.

megindítója nem Zsigmond, hanem Vitéz János volt, aki valószínűleg annak könyvtárát is megszerezte a maga számára.²⁴ Így a magyarországi humanizmus kezdeteit nem Zsigmond budai udvarában, nem is a császár-király személyében kell keresnünk, hanem Vitéz Jánosban, majd az ő tevékenységének folytatói Janus Pannonius és Mátyás király. Így el kell vetnünk Mályusz Elemérnek azt a megállapítását, amit idéztünk: „A kor könyvműveltségének napjainkra maradt emlékei a királyi udvarhoz, sőt személy szerint Zsigmondhoz fűződnek”. Zsigmond és az ő udvara nem lett a kor magyarországi könyvműveltségének kezdeményezője és kisugárzó központja. Állítólagos könyveinek reális számbavétele így nem járul hozzá ahhoz, hogy kedvezőbb vonással egészítsük ki azt a meglehetősen kiábrándító képet, amelyet éppen Mályusz rajzol Zsigmondról: Nagy Sándor-i ambíciók, de a vesztés csaták sorozata, lovagi magatartás és mégis a személyes bátorság hiánya, szadizmusig menő kegyetlenkedések. Nagyszabású építkezései pedig nem művészet-szeretetének, hanem megalomániájának megnyilatkozásai voltak.

CSAPODI, CSABA

La culture de livre hongroise á l'époque du roi Sigismond (1387–1437)

L'étude examine la culture de livre de l'époque de Sigismond du point de vue de l'histoire de la civilisation. Elle constate que, contrairement aux mérites personnels du roi Mathias dans la création d'une culture de livre de haut niveau, le personnage de Sigismond n'avait aucun rôle d'initiateur: durant son règne il n'y avait pas d'atelier royal pour copier ou peindre des livres, et on n'a pas de données sur des acquisitions de livres provenant de l'étranger non plus. Á la base des sources contemporaines subsistant sur les bibliothèques paroissiales et capitulaires, l'auteur fait des analyses sur le stock de ces collections, puis il rend compte des ouvrages se rapportant à Sigismond et de la bibliothèque qu'on lui a attribuée. Après le compte-rendu réel et l'analyse de ces faits, il constate que ce n'était pas le siècle de Sigismond qui était l'origine de la culture de livre humaniste en Hongrie, mais celui de János Vitéz, de Janus Pannonius et du roi Mathias.

²⁴ CSAPODI-GÁRDONYI, Klára: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Bp. 1984. 20–28.